

USAID
अमेरिकी जनताबाट

NSET
Earthquake Safe Communities in Nepal

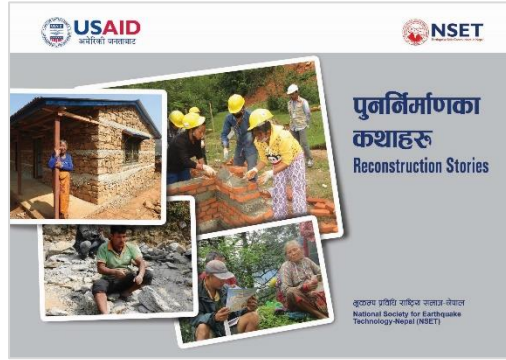

पुनर्निर्माणका कथाहरू Reconstruction Stories

भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज-नेपाल
National Society for Earthquake
Technology-Nepal (NSET)

पुनर्निर्माणका कथाहरू

Reconstruction Stories

प्रकाशन मिति: चैत्र २०७८

प्रकाशन श्रृंखला: NSET-132-2021

यो सामग्री अमेरिकी सहायता नियोग (USAID) को आर्थिक सहयोगमा भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज-नेपाल (NSET) द्वारा सञ्चालित “बलियो घर” कार्यक्रम अन्तर्गत तयार पारिएको हो । यस सामग्रीमा समाविष्ट विषयवस्तुप्रति दातृ संस्था जवाफदेही रहने छैन ।

प्राक्कथन

२०७२ साल बैशाख १२ को विनाशकारी भूकम्प र त्यसपछिका परकम्पहरूका कारण क्षतिग्रस्त भएका आठ लाख भन्दा बढी निजी घर तथा संरचनाहरूको पुनर्निर्माण कार्यलाई व्यवस्थित, योजनावद्ध र समन्वयात्मक ढंगले निर्धारित समयभित्रै सम्पन्न गर्ने कार्य नेपाल सरकार, राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणको नेतृत्वमा सम्पन्न हुँदै गर्दा यस समयार्धमा निजी आवास पुनर्निर्माणका क्रममा गरिएका विभिन्न कार्य तथा प्रयासहरू मार्फत नेपालले धेरै अनुभव सँगालेको छ । नेपालले पुनर्निर्माणको चरणमा प्राप्त गरेको उपलब्धि आफैमा प्रशंसनीय छ र प्राप्त अनुभव र सिकाइ आगामी दिनमा विद्यमान विपद जोखिमका कारण आइपर्न सक्ने पुनर्निर्माणको कार्यहरूका लागि र संसारकै लागि पनि यी अनुभवहरू उल्लेख्य सिकाइ हुन सक्नेछन् । गोर्खा भूकम्प पछि सञ्चालित पुनर्निर्माणको यो महाअभियानमा विभिन्न क्षेत्रबाट विभिन्न संघ, संस्था तथा दातृ निकायहरूको सहयोग रहेको र सबैसँग आ-आफ्नै सिकाइहरू रहेका छन् । यस्तै सिकाइहरू मध्ये भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज नेपाल ले अमेरिकी सहायता नियोग (USAID) को सहयोगमा सञ्चालन गरेको बलियो घर कार्यक्रम मार्फत प्राप्त भएका अनुभव र सिकाइहरू सँगालेर पुनर्निर्माणका सफलताका कथाहरू तयार पारिएका छन् । यस प्रकाशनमा बलियो

घर कार्यक्रम सञ्चालन भएका क्षेत्रमा भएका केहि सफलताका सिकाइहरू समेटिएका छन् ।

भूकम्प प्रभावित क्षेत्रका जनताको अपनत्व, स्वामित्व, नेतृत्व र सहभागितामार्फत मात्र पुनर्निर्माणको अभियान सम्पन्न हुने अवधारणा अनुसार गरिएको कार्यहरूले गर्दा नै व्यक्तिगत आवास पुनर्निर्माण सम्पन्न हुने अवस्थामा पुगेको हो । यस प्रकाशनमा समाविष्ट भएका कथाहरू पनि यिनै मूल अवधारणहरूलाई आधारमानी गरिएको निजी आवास पुनर्निर्माणका कार्यहरूको सिकाइ, अनुभव र अनुभूतिहरू हुन् । यी सिकाइका कथाहरूले आम रूपमा व्यक्तिगत, परिवारिक र समुदायको सिकाइ, भोगाइ तथा अनुभूतिहरूको प्रतिनिधित्व गर्दछ । यस्ता भोगाइहरू पृथक अनुभव साटन सफल हुने छन् र सुरक्षित समुदाय निर्माणको दिशामा अघि बढ्न सहयोगि हुन सक्दछन् । यस प्रकाशनमा समाविष्ट सफलताका कथाहरूको श्रव्यदृष्य सामाग्री पनि प्रकाशित रहेका छन् र यी सामाग्रीहरू भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज नेपालको स्वामित्वमा रहनेछन् ।

Theme: Mason Trainings are a must for resilient communities

Women mason breaking the gender barrier in reconstructing Nepal

Looking for the whereabouts of our beloved in the dusty debris of demolished houses, people crying, shouting with no account of tears and despairs, Sanu Maiya Shrestha remembers the 2015 earthquake shrinking the lines of her face. Nobody likes to get back or remember the tragic points, do they? Sanu Maiya Shrestha is a Social Mobilizer at Bhimeshwor Municipality. She assisted in the managerial part of 7 Days Mason Training and conducting the orientation program at different parts of the Municipality. Bhimeshwor municipality from Dolakha district is one of the worst affected municipalities in the entire nation during the 2015 quake. However, today the municipality shares an extraordinary and immaculate example of reconstruction in Nepal.

"Earthquake victims learning earthquake-resilient construction training is the key to build back better," says Sanu Maiya Shrestha. With both, practical and theoretical sessions, the mason training taught people how to build foundations, raise columns, assemble cross beams, and overall

construct an earthquake resilient home by using locally available resources. Sanu Maiya also reinforces that these mason training further helped local people to find livelihood in their area and stabilized the foreign migration rate.

Earthquake dragged community people to live under temporary shelters for a long time. Sanu Maiya recalls those days when people were living underneath the open sky in their temporary shelters with no hope and signs of reconstructing the damage and getting into normal. We can't combat nature but we could have minimized the harm, perhaps the 2015 earthquake was an alarm and opportunity for community people to build earthquake resilient houses and minimize the quake harm in the future.

Traditionally, construction works were done by men but after the mason training which was open for both men and women, community people have completely redefined the masonry involvement and leadership. This is probably one of the best examples of participatory and gender-inclusive development, today after 5 years of mason training, Bhimeswor Municipality is not just bouncing back better but also delivering a strong message of gender-inclusive development to the globe. Different development agencies and external development partners reached out to the community in the post-disaster period with different relief packages and programs. Among them, the

NSET-Baliyo Ghar program entirely advocated, sensitized, and delivered community an earthquake resilient technology to sustainably empower community people in building back better.

Among several interventions of the Baliyo Ghar project, conducting the Mason Training and orientation program to enhance the technical skills and aware the community people at the grass-roots level was one. According to Sanu Maiya, who has keenly observed the community and its need, mason training has dual benefits. As people were in dire need of additional income to rebuild their collapsed houses, as most Nepali, they don't have any kind of insurance. People also were seeking earthquake-resilient technologies for the reconstruction. Mason's training of Baliyo Ghar

was almost a panacea to them, as a result Bhimeshwor municipality today is building back better with utmost participation of local people and using locally available resources at their best.

Gradually after the training, the earthquake survivors have started to build the stone-mud or reinforced concrete houses according to their financial capacity. While building the houses, everyone realized the involvement of trained masons in building disaster-resilient houses. Most of the houses are being constructed under the supervision of trained mason and the mobile team of NSET-Baliyo Ghar provided technical assistant to untrained mason and house owners as well. Similarly, the mobile team found that some technical aspects are missing at the houses where the houses are under construction under the supervision of untrained mason but they have still tried to follow the standard codes. Recently, the initiation of local government for the supervision of reconstruction and validation is very

crucial, every house built is under keen observation and supervision of the local government.

The 7 Days Mason Training and orientation program have somehow made the community people aware about the earthquake safety and preparedness and basic aspects of building the earthquake-resistant building in rural and urban areas.” Says Sani Maiya. She further adds that the construction sector has conventionally been male-dominated until recently.

The lines in her face narrate the entire journey of Bhimeshwor municipality from temporary shelters to resilient houses, from the despair to the hope of an empowered community.

Theme: Community Engagement

The Nepali mountaineer's house will withstand the disaster again

Background

Mountaineer Bhimsen Shah Thakuri (44), resident of Bhimeshwor Municipality-12 Makaibari, Dolakha is a mountaineer. He is very busy - many responsibilities at work and home. Taking care of 3 children, Bhimsen manages to balance his job and family. There are two types of a mountain now in his life, a mountain he climbs and navigates and another mountain of responsibilities and crisis, I never had tougher life” – he said.

His father had a beautiful two-storied building with a spacious attic. The 'L'-shaped house with greenery all around was a perfect abode for the family to live happily. Unfortunately, the devastating earthquake of April 25, 2015, shook up this house badly, and the aftershock on May 12 raised it to the grounds. For the past 12 months, Bhimsen silently witnessed the building debris with a pain in his heart. But now, he is busy re-building his house. This story is about how this mountaineer managed to rebuild his home and make it safer.

Since the day the house collapsed due to the M7.8 earthquake, Bhimsen wondered if it was possible to construct a house that could resist the furies of an earthquake. He heard on a radio program about earthquake-resistant reconstruction and went to the office of Bhimeshwor Municipality to consult the engineer before starting the reconstruction. The municipality engineer talked to him on aspects of building back better and introduced him to skilled masons who were trained by the National Society for Earthquake Technology – Nepal (NSET) under the Baliyo Ghar program. He was very happy to know that the Nepal Government has arranged programs such as Baliyo Ghar to ensure all damaged houses to be reconstructed in compliance with the national building code. “Now my house will also comply with the national building code and hence will withstand any earthquake”, he says. He is committed to making his new house earthquake-resistant following strictly the government guidelines and the stipulations of the National Building Code.

The memory of the previous house

“It was a two-story stone-mud building, one of the most beautiful houses in the village with 6 fine rooms. We thought we had the best home to stay in. I had this photo of the house on my mobile. But since it collapsed during the 7.8 magnitude earthquake, we realized the house had only external beauty but not internal strength. The earthquake experience has convinced us – we should make our house not only beautiful but also strong enough to resist the next earthquake,” said Bhimsen.

Changes in perception, lessening the pains

Soon after the devastation, the Thakuri family was in great sorrow. Ambar Bahadur Thakuri, the head of the family and father of Bhimsen Shah Thakuri, almost went into depression. Bhimsen's mother, 69 years old, evaded the depression by keeping herself busy with the grandchildren the whole day. The elder brother, who has been living separately, also had his house seriously buckled down. A well-to-do family suddenly had no shelter overhead to keep them safe, no place to have food, and no bed to sleep in. They passed 6 months in the tents and later 6 months in a temporary “home” built with a corrugated iron sheet as four walls and roof. They passed a miserable year.

Bhimsen remembered how he hated the stone masonry that made his house. The stones are the real enemy, he thought, that made them suffer, as the majority of the buildings that got damaged in his villages were built in stone in mud mortar. “Now we will construct in brick with cement mortar,” was a consensus among the villagers. “But we don’t bake bricks in the vicinity and a construction in brick masonry would cost much as bricks have to be brought on from Kathmandu” – said the villagers. The villagers heard of the government grant Rs. 2 Lakhs for earthquake-resistant construction. But two lakhs was not enough to build a home. Bhimsen, like many in the village, was in a dilemma to build or not to build. The whole day Bhimsen would go from place to place to untie the knot of house reconstruction.

During this period, many governmental and non-governmental organizations were propagating the advice to build a better and safer home out of stones and mud again. In one of the orientation sessions, Bhimsen happened to meet the NSET social mobilizers from the USAID-funded BaliyoGhar Program. In the session, the social mobilizer was

talking about the techniques and technologies of building reconstruction and was advised to build back better using the stone, timber, and mud, salvaged from the older house. Engineers from NSET-BaliyoGhar that were assigned for their VDC also visited them and talked about the possibility of reconstruction using stone and mud. “It is not what you build from, but how you build,” the engineers said. “You can build your house earthquake-resistant even in stone with mud mortar if you build it following strictly our national building code,” the engineers said. “We will provide the technical know-how to your masons in the village, and also to the petty contractor or the construction materials dealers,” the engineers told convincingly.

Bhimsen and his brothers attended a few of the orientation sessions organized by NSET-BaliyoGhar in their village. They are now convinced about the construction technology and have decided to reconstruct in stone and mud mortar using all stones from the collapsed houses. “Let’s make our house side-by-side here as this is a stable ground,” said Bhimsen to his elder brother. “Let’s make a house that is beautiful from the outside and has the internal strength to withstand

future earthquakes,” said the two brothers. They decided to build a single home and be under the same roof but with separate kitchens. With the stones and timbers for doors and windows from the collapsed and damaged houses, the Thakuri brothers are now erecting their house. The NSET-BaliyoGhar team of engineers, social mobilizers, and the expert mason visit their homes regularly and advise them on reconstruction. The local masons, who enhanced their skills in building earthquake-resistant housing through the Mason Training provided by NSET, are working for the Thakuri family to erect the house. As our house takes shape, we are gradually forgetting the painful past, says Bhimsen. The reconstruction demands a lot – we have to make sure that our house meets the minimum standards set by the National reconstruction Authority (NRA), otherwise, we will not be legible for the two-lakh grants”, says Bhimsen. Now the mountaineer can reconstruct his home and build back safer. Now there is only one mountain in his life, the one which he climbs, packing his bags underneath his new roof, tomorrow he is proceeding towards his new expedition.

'Stones are not our enemy'

Perceptions had developed soon after the earthquake that stones were the enemies to ruin us. Many villagers were worried, they had no had enough money to build an RCC framed building and they were hating stones and mud. But gradually after the continuous orientations and guidance from the engineers from government organizations and a host of different organizations, people are changing their mindsets and have started to build their homes from locally available materials like stones, timber, etc. “I too got convinced that stones are not our enemy. Rather lacking the knowledge on building safe houses was the main factor. Now, I have requested my kins and neighbors to have trust in engineers and follow their advice and instructions. We are confident that the house being build would resist quakes and wouldn't fall at once like before. We have not done the participatory agreement with the government to receive the grants of two lakhs but I think we will receive it since we have been building it to meet code provisions.

Theme: Socio-Technical Assistance had the positive impact

Major learnings from Nuwakot Likhu reconstruction

Everything shattered in a blink of an eye, people lost their houses and beloved ones. That couple of minutes of 2015, April 25 at 11:56 Am, people turned homeless and orphans. Seeing your hard-earned house tearing apart is probably one of the most painful scenes and the pain got multiplied while searching the bodies of loved ones in the debris, but survivors had to face it. Among severely affected districts, Nuwakot was also one of them. Likhu, currently ward number 3 of Shivapuri Rural Municipality in Nuwakot was one of the VDCs among them. This is the earthquake story of Likhu, narrating to you from the very first day of the earthquake till today. Likhu VDC, Nuwakot District, is the smallest VDC in the entire Nuwakot district.

Traditional houses made of stones, mud, and locally available resources could hardly withstand the earthquake of 8.1 Richter scale, resulting in severe damages and higher mortality in the area. Lacking the basics of the road, health services, education, and earthquake added more distress to the people compelling them to live in a

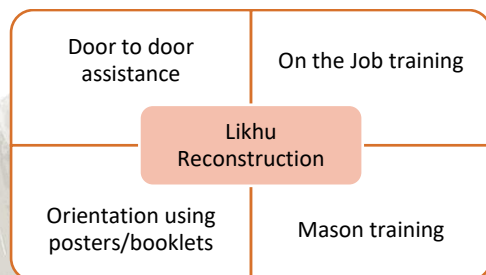
temporary shelter. Facing all the misfortune people were muddled up for the clear view of constructing a house strong enough to face the earthquake in near future.

Baliyo Ghar intervention

Likhu is just a representative village, many other such villages and habitats got devastated by the earthquake. Assisting those villages to bounce back through earthquake-resilient technology in Nepal remained a challenge. People were still in the aftershock of the earthquake, people were yet to make realize that "Baliyo Ghar" is a program to support them in bouncing back through assisting in reconstruction.

For a seismic-prone area like Nepal, a sustainable call to an earthquake resilient society is plausible only through changing the construction technology and applying safety guidelines during the construction process. "Baliyo Ghar" unprecedentedly approached the community with a commitment to assist people in reconstruction technologies.

Although, they were living in a temporary shelter the most essential need for them as food, water, and cash to meet their necessities which most of the organizations had been providing and it was obvious that people expect the same with Baliyo Ghar too. People were only eyeing and demanding materialistic things and cash as a help. Moreover, they were expecting Baliyo Ghar to help them build earthquake resilient houses for free. So, it took few months to

make people realize that the program Baliyo Ghar was rather to help them build an earthquake resilient house to create a safer community but not to distribute the cash and things.

After the involvement of Baliyo Ghar in Likhu, community people tend to understand the NRA guidelines regarding the reconstruction of the earthquake resilient houses and the process to go through to receive the government grant. Different programs were conducted targeting the locals with the view of raising awareness. The programs like orientation, help desk, group discussions, focal group discussions, mason training to the community people, and door-to-door technical assistance helped in raising awareness along with the construction of earthquake resilient houses.

After series of orientation programs at the community level, people gradually tend to know the purpose of the program and the types of earthquake-resilient houses that can be built using the local resources. As people used to believe that RCC houses are the only earthquake resilient houses. Later, when the orientation program was more focused on the process of receiving the grant, people seemed happy participating in it. Altogether 205 orientations have been conducted where 4254 participated, while some participated several times.

Door to Door Assistance helped to raise awareness in people. Different types of people lost their houses, the one with the old houses and the one who had built their houses 2-3 years back. The ones who had lost the new houses which were built a few years back were very confused as it was hard for them to believe that the locally available materials they used were good enough to build the earthquake resilient houses. But after participating in the door-to-door assistance and orientation program they concluded that there was nothing wrong with the materials instead there was a problem with the method they previously used to build the house.

As almost everyone was living in the temporary shelter. There was a severe need to build the houses and get to move into the permanent shelter. However, there were not enough masons to build the houses making a slower reconstruction process. So, to speed up the reconstruction, 4 series of mason training including both rural and urban mason training were provided where 113 people participated. The participants were the existing masons who were quite unaware of the earthquake resilient method. After the series of the mason's training, the reconstruction ratio quite increased as well as the living standard of the people also improved.

With the view of developing the new masons in the community, 50 days On the Job (OJT) training was practiced, where 6 of the masons were trained to build the house. The selection of the OJT house was done with the collaboration of the ward representatives, VDC engineer, and Ward Citizen

Forum (WCF) jointly. A certain fundement was set up along with the priority to make it easier to choose the OJT house owner, where single women-headed households from Dalit , Janajatis, and Muslim communities were on the top priority list whereas relatively poor families from Dalit, Janajatis, and Muslim communities being least.

To benefit a large number of people at a time an idea of organizing a help desk or the information desk was created. The booklets, leaflets, and posters regarding the earthquake information and types of earthquake-resilient houses, etc were distributed with an intention that they can take their time to read it and aware their family members and community members too.

Problems and Challenges Faced

As almost all of the houses were damaged it was hard to find accommodation for project staff. Community people were living in temporary shelters and only a few houses were in the process of reconstruction. People's expectations were different from the purpose of the program so it took few months to

make them understand the objectives and importance of the program. People were busy with their daily tasks during the day so it was tough to convince them in participating in the activities conducted. It was challenging to influence people that earthquake resilient houses can be built using the local resources. Due to the poor infrastructure of the roads, it was hard to function the task smoothly in the rainy season.

Impact

Earthquake resilient houses guidelines weren't only for the targeted group who lost their houses in the 2015 earthquake but was for all including the ones who were willing to build the new houses. So that, nobody losses life in an earthquake just because of poor infrastructure. All the beneficiaries that are entitled to receive the government grant built the earthquake resilient houses. And the ones who weren't entitled to receive any grant also built the earthquake resilient house who were inspired by the different activities and realized the importance of an earthquake resilient house.

Most of the houses are made from stone and mud using the new earthquake-resilient techniques. Out of 745 houses 599 houses have completed the reconstruction. The

program has a positive effect as many of the trained masons are working within the VDC whereas few of them have been working as a mason outside the VDC and some of them have gone aboard after learning the skills of building earthquake resilient houses.

The living standard of the people has changed as the payment has raised after receiving the training. The main impact is seen over the females as most of them were priory confined with the household works rather than working out. After receiving the mason training, most of the women are engaged in construction works. Some of them have built few houses in the community whereas few

of them have only engaged with building only their own. But they are happy to learn the new skills as they feel independent and believe that they can do more from the house chores.

"I am very happy with the service provided by Baliyo Ghar Program as the program has helped to speed up the reconstruction status of the VDC. If there was no such organization reconstruction wouldn't have taken its speed." - Ward Chairman Mr. Ram Hari Thapa

Responsible for building a safer community

Ram Bahadur Khati lives with his wife and two children in Kaule, Likhu-3. He has been working as a mason for more than 24 years. He has built many houses within this time but he never came across the technique or training regarding the construction of earthquake resilient houses.

The three stored houses he had built a few years back before the earthquake was damaged. Later, he changed it into one story and is living temporarily in it. Construction isn't only the source of income for Khati families as they are also engaged in agriculture where they grow the seasonal crops and also

they owe a shop which is also their source of income.

Khati said the technique which he learned from his elders was not that appropriate and adequate. Houses built with such technology collapsed in the 2015 earthquake. So, he was seeking a technique that is strong enough to cope with the earthquake. And luckily he came across the 7 days

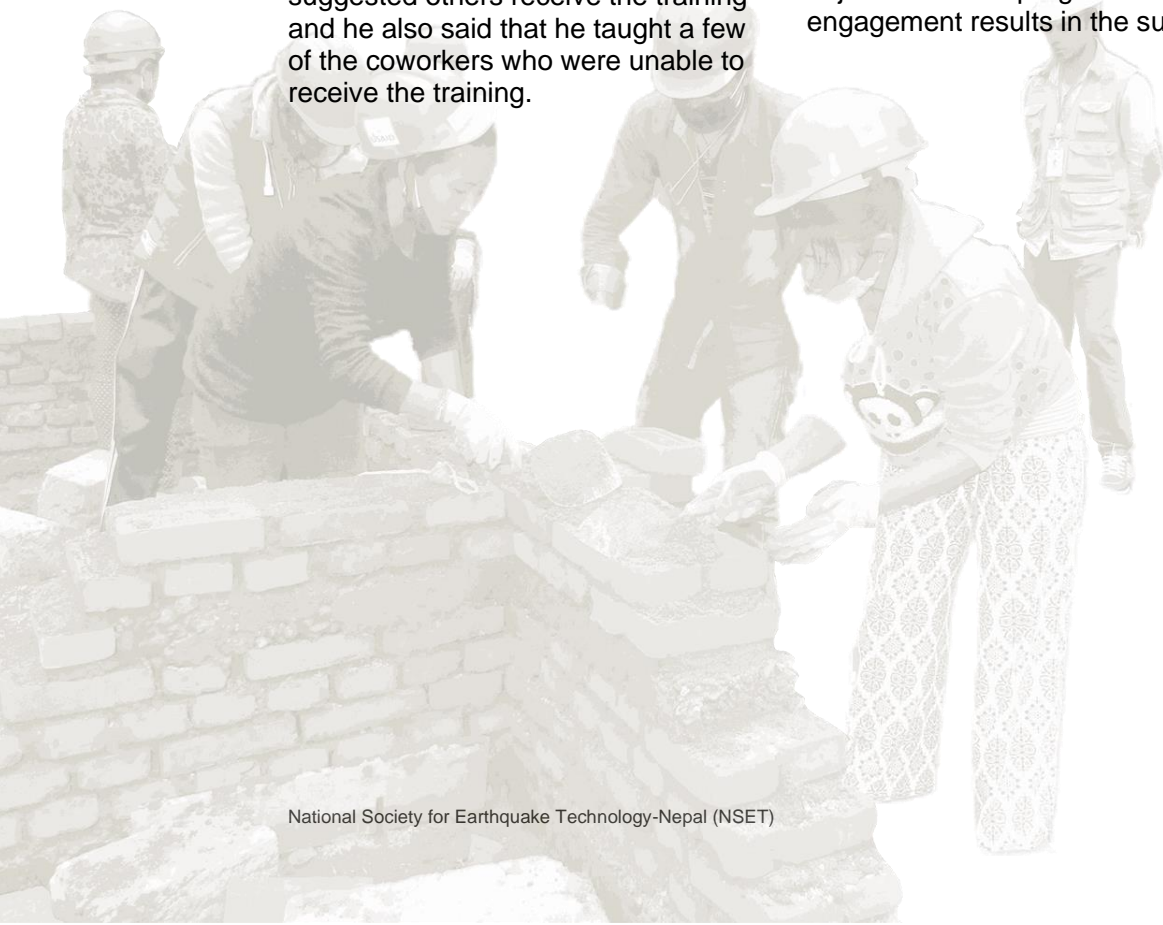
mason training which was targeted to the people like Khati who had been working as a mason. He received 7 days of mason training from the Baliyo Ghar Program and has been building earthquake-resistant houses in the community since then. He said after receiving the training he has felt the responsibility towards the community to make it safer by constructing earthquake resilient houses. He also suggested others receive the training and he also said that he taught a few of the coworkers who were unable to receive the training.

Major Learnings

The major learning is to have patience, as it took few months to convince people about building earthquake-resilient houses using the local resources. Due to poor roads conditions, training conduction during rainy seasons was very tough. As the program was entirely designed to benefit the local community people, it was important to check their availability to participate in the program. Orientations were better to conduct in the evenings as the participants were relatively higher during off time.

Recommendation

The meetings and discussions should be scheduled time with the local government regarding the objectives of the program because the coordination with the local authority and ensuring their engagement results in the sustainability of work.

Theme: Improved Policies

Improved Policies: Development and implementation in reconstruction

Nepal is one of the most disaster-prone regions in the world. Multitude of disasters have tremendous effects, damages and losses. Disaster management is largely reactive, reliant highly on response and recovery. Although DRR policies such as “Natural Calamity Act (later replaced with National Disaster Management Act)” have been in place since 1982, implementation has largely lagged. Moderate to large earthquakes have had significant impacts in the past. High levels of vulnerability, especially arising as a reason of haphazard construction and urbanization. After the 1988 earthquake, the GON felt the necessity to introduce policies to address the earthquake risks arising from poor and unregulated construction. The National Building Codes were developed and published in 1994, the Building Act was developed in 1997. However, with poor implementation, haphazard construction did not cease. Huge number of constructions each year remained unregulated, especially in the rural area of Nepal, where inherently weak low strength mud masonry buildings were abundantly constructed. In urban cities, poor infrastructure management,

unregulated expansion and high population density created a deadly mix. With high levels of vulnerabilities and increasing disaster risks, Nepal was gradually making strides towards mitigation and management; the MoHA produced Guidelines for Disaster Preparedness and Response Plan in 2011. In March 2015, Nepal joined the global community at UN where the Sendai Framework for Disaster Risk Reduction was agreed.

Gorkha Earthquake

Only a month later, Nepal experienced the singular largest disaster in the recorded history of the country killing nearly 9,000 people and damaging more than 750,000 houses, a total loss of more than 7bn USD. Policies are required for the management of post-disaster recovery, whether small or large scale. Learning from reconstruction and recovery of disasters in Nepal and the region, Nepal had initiated development of some policies even before the 2015 Gorkha earthquake such as the Guidelines for Damage Assessment. Involvement of Nepal’s experts and professionals in Gujarat, Bhuj and Pakistan earthquake recovery provided crucial learnings that were then applied in Nepal with a suitable context modification.

Soon after the earthquake, rapid initial assessments were conducted through local and district stakeholders. The DDRC (led by MoHA’s District Administration Office) in each of the 75 districts led the response, relief as well as initial assessment under the leadership of the National Planning Commission. The National Planning Commission, on June 2015, prepared and published the Post Disaster Needs Assessment Report, highlighting the extent of losses,

damages and recovery needs. The PDNA not only documented the losses and damages, but also paved the way for reconstruction and recovery planning. This was fundamentally crucial in ascertaining the budget requirement, the capacity of the government and the support that would be required from national and international partners and stakeholders.

In July 2015, following the needs assessment published in the PDNA, Nepal organized an international conference to urge international donors to support reconstruction and recovery. More than 4.4 billion USD (almost two-thirds of recovery needs) were committed by international donors to support reconstruction and recovery in Nepal. Later, in May 2016, following the reconstruction and recovery needs highlighted in the PDNA, and numerous discourses within government institutions, national and international stakeholders, and ascertaining the roles of different generic and special agencies and institutions, the NRA developed and published the Post Disaster Recovery Framework, highlighting five major strategic objectives for disaster resilient recovery.

NRA Establishment

Older framework and policies were more focused on disaster risk reduction but post - earthquake of 2015, the necessity of new policy formation was realized for the reconstruction of Nepal. To undertake the massive reconstruction campaign, discourses began on the need for an independent authority to oversee the process. Hence, the National Reconstruction Authority was established in August 2015, however, due to a lack of policy approval from the parliament, the authority was not able to start working until 4 months later. ON 21st December 2015-GON issued a Reconstruction Act and NRA policy Act was formed, with the Prime Minister as the chair of the Directorate Committee. According to the Act the reconstruction on of Nepal was to be carried out by NRA analyzing drafting and implementing different policies and guidelines throughout the tenure of the office. The reconstruction process would be led, managed and articulated by the NRA, while relevant government agencies and ministries such as the DUDBC under the MoUD, DOE under the MOE, DOA, DOH and DOT would undertake reconstruction activities themselves following the policies, plans and programs set forth by the NRA.

Private housing reconstruction, evidently with more than half of the losses, was identified as the priority sector for both the government and the partners. To support reconstruction of private houses, an owner driven reconstruction approach, supported by financial grants in installments and provisions of technical assistance and inspections were developed. NRs 200,000 later increased to NRs 300,000 was allocated as cash grants to all identified beneficiaries to be provided as support for construction. The cash grant was also dispersed through the banking process, a crucial step in ensuring transparency in a country otherwise plagued with financial mismanagement.

Several hundreds of thousands of Nepalese, especially in rural communities, had never had a bank account before. In the meantime, generic government institutions, with aid of existing policies and guidelines had

already begun preparatory works in reconstruction. The DUDBC, following the National Building Codes and with support from its partners, developed and published the Model Drawing Catalogue Volume I in October 2015, much earlier than even when the NRA started its operations officially. The catalogue provided beneficiaries and stakeholders with crucial technical information of the norms for disaster resilient reconstruction in the aftermath of the earthquake.

Based on pre-existing policy, Statistic Bureau (CBS) started detailed damage assessment in January 2016. Over the course six months until June 2016, a total of 762,106 households were surveyed using the census model and following the Guidelines for Seismic Damage Assessment. Political dilemma over the process for beneficiary identification, but eventually, seismic damage assessments were conducted to select and enlist beneficiaries. Huge step in establishing technical norms and process in recovery. The NRA developed the Grant Disbursement Guideline, that required the households identified and enlisted as “beneficiaries” from the CBS damage assessment to undergo agreement with the government, as an administrative process in ensuring that disaster resilient construction was done.

The first agreements were done in Singati, of Dolakha in March 2016. Enrollment camps were setup at the nearest market place, where listed beneficiaries were invited to undertake the agreement. The camps also provided infrastructure and facilities to promote and propagate information on technology and estimates of typical buildings. More than 600 households participated in the pilot enrollment camps from neighboring villages. Later, with the success of the camp and agreement process, the government expanded the agreement process in all villages, adopting similar approaches. Despite political and social hindrances in agreement process, especially stemming from dissatisfaction over the beneficiary identification process and installments in cash grants, the NRA was eventually successful in conducting enrollment and participation agreements at a wide scale. To better manage the dissatisfaction arising from the assessment, the NRA then developed and published the “Procedures for Handling of Grievances”.

Following the deployment of more than 2500 engineers to earthquake affected communities to support in technical assistance and inspection of reconstructed households, the NRA developed the Inspection Guidelines in November 2016. These guidelines delineated the minimum requirements that households would need to follow in construction of their houses to be compliant to the national codes and be eligible for second or third installments of the housing reconstruction grants. The guidelines, and their subsequent checklists and forms were also vital

in supporting these engineers to conduct assistance and inspection in the affected communities. With these guidelines, the NRA had developed and enacted crucial policies that kickstarted the reconstruction and recovery of private houses in Nepal... However, as the process went on, several other facades, challenges and issues unfolded that required the NRA to revise, remodel and develop several other policies.

NRA knew the reconstruction was not possible without the domestic and foreign organization help. Thus, NRA drafted a policy guideline to mobilize different NGO'S within the framework of reconstruction. On 31st March Cabinet approved the policy guideline. After the NGO Mobilization guideline policy was drafted numbers of NGO'S were mobilized to assist the victims for relief and reconstruction work.

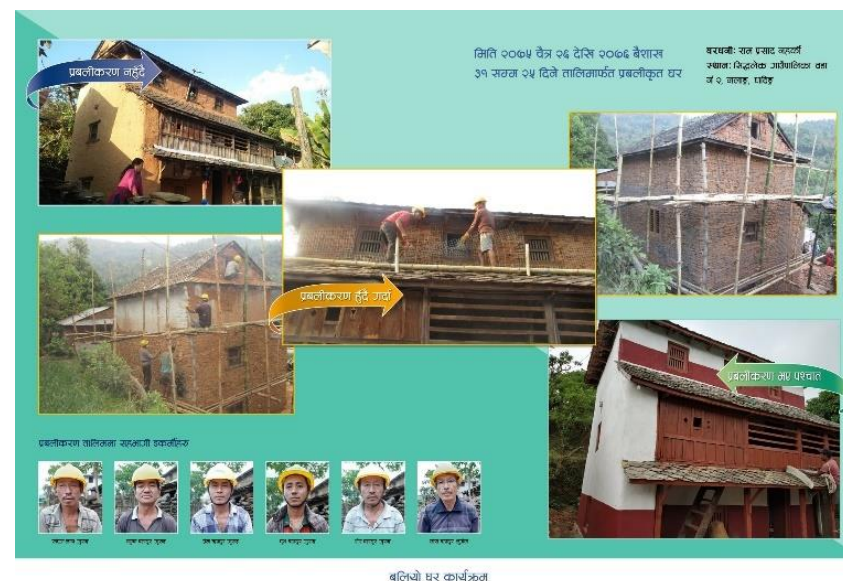
Communication and Outreach

To streamline the dissemination of information regarding retrofitting and increase outreach of the authority, its action plans and activities at a wider scale among the beneficiary communities, the NRA promulgated the Communication and Outreach Strategy (2017-2020). This document sets the strategic direction for the National

Reconstruction Authority's internal and external communications in order to accurately reflect the main priorities of NRA work and support NRA's key function as a reliable and timely information provider. It also guides the NRA's collaborative partners' communication planning process.

Issues of non-compliance solved

By the start of 2017, nearly two years since the earthquake, reconstruction in several earthquake affected communities had started to take pace. However, with a lack of adequate understanding of the technical norms, a shortage of supply of masons, and delay in deployment of technical personnel, especially in remote areas, houses reconstructed did not fully comply with the prescribed minimum requirements. As these numbers grew, the NRA worked to resolve the issue. A resolution came forward in May 2017, with the development and publishing of the Correction and Exception Manual, a key technical document that provided house owners and inspection engineers with guidelines to either correct non-compliant houses or with exceptions that could be made with assurance of disaster resilience. This document, developed with support from notable partners, has been crucial in driving the reconstruction campaign, at a time when large number of beneficiaries were dissatisfied with the minimum requirements limiting construction of adequate functional space. The guidelines were also helpful in alleviating the growing tensions between the beneficiaries, local social and political leaders, and the inspection engineers in the field.

Repair and Retrofit

Apart from reconstruction of fully damaged buildings, the NRA also sought to address the partially damaged buildings. In May 2017, the grant disbursement procedures guidelines was revised. Apart from reconstruction grant increased from 200,000 to 300,000 the revision also allocated NRs 100,000 cash grant to households that were identified and listed as retrofitting beneficiaries from the damage assessments. Like in reconstruction, the identified beneficiaries were required to undergo participation

agreement and receive cash grant in two equal installments, one prior to and one after completion of required repair and retrofitting interventions. To support the retrofitting of buildings, train human resources and ease the inspection and grant disbursement process, the NRA developed and published the Repair and Retrofitting Manual for Masonry and RC Frame Buildings in June 2017.

Realizing some vulnerable people were not able to build back their house, GON issued a subsidized loan policy guidelines Banks were to provide loan with a period of 5 and 10 years. According to the policy BFI's shouldn't exceed 2% in their base rate for this loan. The government was to pay 50% of interest and household to pay other 50% Though some banks were reluctant to follow this policy, some beneficiaries were able to get the loan to reconstruct their house.

Multiple owner beneficiary identification, agreement, and grant disbursement guidelines to ease reconstruction process of beneficiaries living in shared space, especially in traditional heritage settlements such as Dwalkha, Bungmati, Bhaktapur etc. Extra financial support and top-ups for reconstruction in traditional heritage settlements, vulnerable beneficiaries, and others.

Theme: Improved Policies

Door-to-Door Socio-Technical Assistance in Private Housing Reconstruction: Approach, Implementation, and Impacts

Different activities and approaches were implemented after the 2015 Gorkha earthquake to facilitate the disaster resilient housing reconstruction in Nepal. Being implemented in an owner driven approach, the major concern was the adept incorporation of resilient construction practices as well as the conformity of the constructed houses to the minimum technical requirements. Along with this, the reconstruction program was not only seen as a path to recovery, but also as a medium to enhance local capacity and awareness.

For this, mere trainings and mass awareness activities would not suffice, as a diversity in educational and socio-economic conditions meant that different beneficiaries received and perceived information differently. In absence of a more comprehensive and intensive community engagement plan, house owners would not be able to adequately utilize the information disseminated by the National

Reconstruction Authority into their housing reconstruction. Thus, household level engagement approach came into implementation, more popularly known as door-to-door socio-technical assistance.

Door-to-door socio-technical assistance, as the name suggests, is a mode of community engagement where a team of reconstruction actors conduct household visits, engaging with the beneficiaries, providing information and aiding the reconstruction process through technical inputs and supervision. Although such assistance was a novel approach in construction, it is not altogether new in Nepal. For several decades, primary health workers and social mobilizers have been employed to provide health services, legal advice and vaccinations at the people's doorsteps, even in the most remote areas. In a country reeling with low levels of education and awareness, difficulty in transportation and disproportionate access to communication, such assistance has been effective in various campaigns for social development. Learning from this, door-to-door technical assistance became an indispensable component of post-earthquake reconstruction in Nepal.

To implement this approach, a team ideally comprising of an engineer or sub engineer, a social mobilizer and a construction technician or a local trained mason were mobilized in the earthquake affected areas. The social mobilizers communicated and engaged with the beneficiaries, facilitated in discussion and resolution of socio-economic issues and motivated them for the reconstruction process. This simultaneously also created a congenial environment for transfer and flow of information in the communities, especially technical norms, financial support and reconstruction policies. In this congenial environment, the technical personnel were able to effectively deliver information regarding earthquake resistant construction while the construction technicians provided hands-on support to the local masons and house owners on implementing the technical norms in the construction itself. This approach combining and collaborating among three different disciplines has been an effective mechanism for dissemination of information as well as socio-technical assistance to the affected communities and has significantly contributed to a faster and compliant construction process; results of a

study conducted in March 2020 had shown that earthquake affected communities that had door-to-door technical assistance had 25-30% more progress in second and third tranches than communities that did not.

The door-to-door technical assistance has also helped enhance the compliance of construction and contributed to the disaster resilient reconstruction of houses. This was mostly achieved through a blanket-coverage approach. Across areas supported by Baliyo Ghar Program, more than 90% of the house-owners have had direct technical supervision and input during reconstruction through door-to-door technical assistance. This was achieved because, on average, Baliyo Ghar Program teams reached one individual house at least three times during the construction period and were able to adequately support the construction process. House owners with better access to such assistance also showed greater levels of compliance and awareness on disaster resilience. Baliyo Ghar Program reached more than 50,000 houses through this form

of assistance and provided crucial information to aid the reconstruction of their houses.

Lessons stress that this form of assistance is to be particularly catered to the affected communities. The experiences of assistance in the 2015 Gorkha earthquake highlights the need for specific models and approaches in door-to-door technical assistance; urban homeowners perceive information differently than rural. Additionally, the assistance was also widely inconsistent as the strength of assistance teams was determined solely on the basis of number of households. Other conditions, especially topography, access to roads and building construction culture also must be considered when planning and deploying such forms of assistance. Despite documented success of this form of assistance in post-earthquake reconstruction campaigns elsewhere prior to the Gorkha earthquake, the government and partners did not give much heed to its necessity. Only technical professionals were deployed by the National Reconstruction Authority for a long period of time, and social mobilizers and construction technicians were only deployed at the later stages of the reconstruction campaign. Hence, many affected beneficiaries were deprived of social assistance and counselling at the start of the reconstruction campaign.

In a post-disaster recovery campaign, timely delivery of credible information to the affected households has a significant impact on the outcome of the reconstruction program. Door-to-door assistance coupled with other forms of communication such as mass media and awareness activities proved to be effective in enhancing community risk perception and helped them in safer construction. The lessons not only emphasize on the need to integrate such form of assistance as an integral component of large-scale post-disaster recoveries, but also in applying similar assistance techniques in regular construction, to ensure knowledge, awareness and practice of disaster resilient construction is continued.

Nepali Stories

पुनर्निर्माण सम्बन्धमा परिष्कृत नीतिहरू र कार्यान्वयन

लाखौं सर्वसाधारणलाई घरबार बिहिन गराउने गरी आएको २०७२ सालको भूकम्पले पुर्याएको क्षति अपुरणीय छ। तर पहिले भन्दा अझ बलियो अर्थात् बिल्ड व्याक बेटर को मर्म अनुसार नेपालको पुनर्निर्माण सम्पन्न हुने चरणमा छ। सुरक्षित निर्माणका धेरै पक्ष थिए। सबै क्षेत्रको सुरक्षित पुनर्निर्माण सँगसँगै गर्नुपर्ने पनि थियो। पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापनासम्बन्धी कामको योजना निर्माण, कार्यान्वयनदेखि अनुगमनसम्म काम गर्नुपर्ने थियो। यी सबै काम गर्न ऐन, नियम र ठोस नीति, निर्देशिका, कार्यविधिहरूको आवश्यकता थियो। अनि यी काम गर्नका लागि एउटा अधिकारसम्पन्न निकायको जरुरी थियो।

हुन त नेपालसँग यति ठूलो भूकम्पको अनुभव नभएको होइन। १९९० सालमा काम गरेको अनुभव अनि आवश्यक दस्तावेज भने उपलब्ध थिएनन्। तर नेपालसँग पछिल्ला दशक भारत, पाकिस्तान लगायतका मुलुकहरूमा भएका पुनर्निर्माणका काममा अनुभव प्राप्त व्यक्ति तथा संस्थाहरू थिए। ठ्याक्कै भूकम्पपछिको पुनर्निर्माणसँग सम्बन्धित नीतिहरू नभएपनि विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा न्यूनीकरणका काम गर्नका लागि नीतिगत व्यवस्थाहरू छँदै थिए। क्षेत्रीय अनुभव र उपलब्ध नीतिगत

व्यवस्थालाई अबलम्बन गर्दै नेपालमा पुनर्निर्माणका कामहरू अघि बढे।

संस्थागत विकास

भूकम्पले पुर्याएको क्षति आँकलन र आवश्यकताको लेखाजोखा गर्न तयार पारिएको पी डि एन ए रिपोर्ट र पुनर्निर्माण तथा पुनर्लाभसम्म पुग्नका लागि तयार भएको कार्यढाँचा (पि डी आर एफ) ले पुनर्निर्माण अगाडी बढाउन बाटो खोल्थ्यो।

सोही समयमा सम्पन्न गरिएको

अन्तर्राष्ट्रिय लगानी सम्मेलनले दातृ निकायहरूबाट प्राप्त हुने अनुदान र सहयोगको चित्र पनि तयार पार्यो।

व्यवस्थापिका संसदबाट पारित संकल्प प्रस्ताव र त्यसपछि बनेको पुनर्निर्माण सम्बन्धी ऐनमा टेकेर राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण बन्थ्यो। प्राधिकरणलाई मार्गनिर्देश गर्नका लागि प्रधानमन्त्रीकै नेतृत्वमा निर्देशक समिति बनाइयो। पुनर्निर्माणका कार्य व्यवस्थित ढंगले गर्ने गरी प्राधिकरणले पुनर्निर्माण नीति बनायो। आवश्यकता अनुसार विभिन्न नीतिहरू बन्दै गए। जस्तै:

- प्राविधिक निरीक्षण मापदण्ड र कार्यविधि
- लाभग्राही छनौट मापदण्ड
- तालिम संचालन र व्यवस्थापन निर्देशिका
- गैरसरकारी संस्था परिचालन तथा अनुगमन कार्यविधि
- भूकम्प प्रभावितलाई बसोबास योग्य जग्गा खरिद निर्देशिका
- भूकम्प प्रभावितलाई काठ उत्पादन आपूर्ति तथा व्यवस्थापन निर्देशिका
- एकीकृत वस्ती विकास कार्यविधि

- जोखिम वर्गमा पर्ने लाभग्राही पहिचानसम्बन्धी कार्यविधि
- सहूलियतपूर्ण कर्जा सम्बन्धी कार्यविधि

यसका साथै विविध क्षेत्र हेर्नका लागि केन्द्रदेखि जिल्लातहसम्म परियोजना कार्यान्वयन इकाई (पी आई यु) हरु बनाइयो । तत्कालीन गाविस सचिवसँग सम्भौता गरी लाभग्राहीले घर निर्माण सुरु गर्न सक्ने र अनुदान प्राप्त गर्न सक्ने आधार बन्थ्यो । यिनै संगठनात्मक र नीतिगत व्यवस्थाका आधारमा नेपालको पुनर्निर्माण कार्य आरम्भ भयो । यी सबै काम गर्नका लागि साभेदार संस्थाहरूले सरकारलाई सहयोग गरिरहे ।

आर्थिक अनुदान, प्राविधिक सहायता, पाठ्यक्रम समयक्रमका आवश्यकता, प्राविधिक निरीक्षण र अनुगमन

यति हुँदाहुँदै पनि पुनर्निर्माण कसरी सुरु गर्ने भन्ने द्विविधा केन्द्रदेखि तल्लोतहसम्मै थियो । नीतिले मात्र काम सुरु हुन सक्ने थिएन । घरधनीलाई छनौट गर्न सजिलो हुने गरी घरको नमुना बनाइयो । लाभग्राहीलाई दिने अनुदान देखि वितरण गर्ने प्रणालीसम्मका कुरा, अनि स्थानीय स्रोत साधनबाट पनि भूकम्प प्रतिरोधी घर बनाउन सकिन्छ भनेर बुझाउने कुरा देखि निर्माणमा संलग्न हुने प्राविधिक र डकर्मीहरूलाई दिइने तालिमका व्यवस्था गर्नुपर्ने थियो । डकर्मीहरूको दक्षता अभिवृद्धि गर्न सञ्चालन

गरिने तालिमका लागि भूकम्प अधि पनि पाठ्यक्रम त थिए । तर ग्रामिण र शहरी डकर्मीहरूको लागि चाहिने विषय अपुरो थियो । त्यसैले डकर्मी तालिमका लागि विद्यमान पाठ्यक्रमको स्तर उन्नति गरियो । यसमा एनसेट बलियो घर कार्यक्रमको पूर्ण योगदान रह्यो । त्यसकै आधारमा देशभर एकै किसिमले तालिमहरू सञ्चालन भए ।

घरधनीहरूलाई निरन्तर बलियो घर बनाउन उत्प्रेरणा दिने प्राविधिक र सामाजिक परिचालकहरूका लागि पनि तालिम पाठ्यक्रम बने र सोही अनुसार तालिम प्रदान गरियो । डकर्मी तालिम र सामाजिक परिचालन हुन थालेपछि घरहरू धमाधम बन्न थाले । पहिले भन्दा अझ बलियो हुने गरी ।

पुनर्निर्माणको काम सूचारु रहँदा समयक्रमसँगै गाँठोहरू फुकाउनुपर्ने पनि थियो । प्राविधिक सहायता र सरकारी अनुगमन नपुग्दै केही घरहरू बनिस्केका थिए तर त्रुटीपूर्ण रूपमा । ती घरहरूलाई सच्याउनका लागि जारी भएको सुधार तथा अपवाद निर्देशिकाले राम्रो काम गर्‍यो । लाभग्राही छनौट गर्दा छुटेका वा कुनै कारणवश पुनर्निर्माणको मूलधारमा नआएका लाभग्राहीहरूलाई सम्बोधन गर्न विभिन्न कार्यविधि र निर्देशिकाहरूमा बेलाबेला संशोधन पनि हुँदै गयो । निर्माण सामग्रीका गुणस्तरदेखि प्रबलीकरण गर्ने विषय सम्बोधन गर्न नीतिहरू बने ।

कार्यान्वयनमा देखिएका रिक्तताहरू

नेपालको पुनर्निर्माणमा समस्या रहित भने थिएन । भूकम्पले घर मात्रै भत्काएको थिएन । घरसँगै सामाजिक र आर्थिक संरचना पनि त भत्काएको थियो । ग्रामिण भेगमा घर भएको कुनै व्यक्तिलाई पुनर्निर्माणपछि जीवनयापनमा सघाउनु पनि पर्थ्यो । पुनर्निर्माण तथा पुनर्लाभ कार्यढाँचाले घर निर्माण गरिसकेपछि लाभग्राहीहरूलाई कस्तो सहयोग गर्न सकिन्छ र के गर्नुपर्छ भन्ने स्पष्ट गर्न सकेको थिएन । मुख्यगरी ग्रामिण पुनर्निर्माण र पुनर्लाभलाई सँगै जोड्न सकेको भए पुनर्निर्माण मौलाउने थियो ।

शहर र गाउँको पुनर्निर्माण सम्बोधन गर्न एउटै नीति नियम बनाइयो जसले शहरी पुनर्निर्माण पछि परिहाल्यो ।

नीजि आवास जस्तै महत्वका साथ भूकम्पले भत्काएका स्कूल, मठ मन्दिर, स्वास्थ्य संस्थाहरू, सार्वजनिक भवनको पुनर्निर्माण पनि अगाडी बढ्नुपर्थ्यो । गोरखा भूकम्पपछि एउटा ठूलो अवसर थियो । छरिएर रहेको हाम्रा बस्तीलाई

व्यवस्थित र एकीकृत बनाउन सकिन्थ्यो । व्यवस्थित बस्ती विकासको कामलाई महत्वका साथ हेरिएको भए सायद हुन सक्थ्यो । दुनियाँमा असम्भव के छ र ?

सिकाई

पुनर्निर्माण कुनै एउटा निकायको जिम्माको विषय थिएन । यो राष्ट्रिय संकल्पको विषय भएको हुनाले केन्द्रदेखि स्थानीयतहसम्म सबैको अपनत्व रह्यो । अझ देशकै कार्यकारी प्रमुखको नेतृत्वमा काम अघि बढ्दा प्रभावकारी हुँदो रहेछ । सबै निकायले उत्तिकै महत्व दिएर अगाडी बढ्दा पुनर्निर्माण सहज र सिध्र हुन्छ भन्ने सिकाई यो बीचमा प्राप्त भयो । व्यवस्थित प्रणाली र त्यो प्रणालीलाई मार्गनिर्देश गर्न आवश्यक नीति चाँहिदो रहेछ । अनि दैनिक कार्य सञ्चालनका लागि अधिकार सम्पन्न स्वायत्त निकाय भए मात्रै पुनर्निर्माणले अपेक्षित गति र परिणाम निकाल्न सक्दोरहेछ । साथै समयक्रममा देखिने चूनौति र आइपर्ने गाँठा फुकाउन फाष्ट ट्याकबाट सम्बोधन हुन त जरुरी हुन्छ नै ।

यसका साथै नेपालको पुनर्निर्माण सुरु हुँदै गर्दा हाम्रो ग्रामिण मौलिक परम्परा देखिने गरी निर्माण गर्ने निर्देशिका बनेको भए ? पक्कै पनि अहिले जस्तापाताले भरिएका छानाहरू आकर्षक छानाले विस्थापित हुन्थे । घरका डिजाइन बनाउँदा नै आकारप्रकार र छानाको विषयमा ध्यान दिन सकेको भए सुनमा सुगन्ध हुने थियो ।

नीति बन्नु मात्रै ठूलो कुरो होइन । तिनको प्रभावकारी कार्यान्वयन मुख्य कुरा हो । बनेका नीति नियम, कार्यविधि तथा निर्देशिका कार्यान्वयन गर्दा आइपर्ने अप्ठेराहरूको सिध्र सम्बोधन हुनु पनि उत्तिकै आवश्यक छ । नेपालको पुनर्निर्माणले यी सबै विषयलाई ध्यान दिएरै हो, अन्य देशको तुलनामा सफल र प्रभावकारी देखिएको छ । यदाकदा समस्या त संसारमा नभएको कहाँ छ र ?

शहरी पुनर्निर्माण, चूनौति र अवसर

विक्रम संवत् १९९० को भूकम्प हाम्रो स्मरणमा छैन । शहरी भूकम्पीय जोखिम र त्यसको न्युनिकरणतर्फ राम्ररी ध्यान नपुगेकाले काठमाडौँमा मात्रै १० हजारले ज्यान गुमाउनु पर्‍यो । त्यसैगरी २०७२ सालको भूकम्पमा ज्यान गुमाउनेहरूमध्ये शहर बजार क्षेत्रका व्यक्तिहरू पनि उत्तिकै थिए । गोरखा भूकम्प लगत्तै ग्रामीण पुनर्निर्माणको विषयले जति प्राथमिकता पायो त्यसरी शहरी पुनर्निर्माण अघि बढ्न सकेन । पाकिस्तान र भारतको गुजरातमा ग्रामिण भेगको पुनर्निर्माण सिकाई बटुलेका हामीसँग शहरी पुनर्निर्माणको अनुभव पुग्दो थिएन । शहरी पुनर्निर्माण ढिलाइका पछाडी मुख्यतः एक स्पष्ट नीतिको अभाव थियो । ग्रामिण पुनर्निर्माण र शहरी पुनर्निर्माणलाई सम्बोधन गर्ने छुट्टै नीतिको आवश्यकता थियो । तर ग्रामीण पुनर्निर्माण हावी भयो ।

अनुदान सम्झौताको सुरुवात दोलखाको सिंगटीबाट गरेपनि समग्र पुनर्निर्माणको विधिवत् आरम्भ काठमाडौँको रानी पोखरी र ललितपुरको बुङ्गमतीबाट गरिएको हो । तर आवास पुनर्निर्माणमा ग्रामीण क्षेत्रले केहि महिना मै जुन खालको प्रगति देखाउँदै गए त्यसको तुलनामा बुङ्गमती, खोकना, शाखु, नुवाकोट, गोर्खा र द्वाल्खाजस्ता शहरी वस्तीहरूको पुनर्निर्माण करिब सून्य मै थियो ।

सरकारी अनुदान स्वरूप प्राप्त तीन लाख रूपैयाँले भग्नावशेष हटाउन पनि अपुग भएको शहरी घरधनीहरू सुनाउँथे । जग्गा सम्बन्धी विविध समस्याहरू थिए- कतिपयसँग टुक्रे जग्गा थियो जुन घर निर्माणका लागि अपुग हुन्थ्यो, कतिपय गुठी र ऐलानीमा बसेका थिए । आवासीय होस या व्यवसायिक; अधिकांश शहरी घरहरू एक अर्कामा जोडिएका थिए । कती घरमा बहुतले समस्या थियो त कती घरमा बहुस्वामित्व । यस्ता यावत भमेलासँगै अव्यवस्थित र साँघुरा सडकबाट निर्माण सामग्री जुटाउनु पनि उत्तिकै कठीन थियो ।

कति सम्पदा क्षेत्रमा पर्ने वस्ती थिए त कति विश्व सम्पदा आसपास थिए । केही वस्तीहरू ऐतिहासिक महत्व बोकेका पनि थिए; जसको पुनर्निर्माण फरक ढंगले गर्नुपर्ने थियो । यसरी हेर्दा हरेक शहरी वस्तीमा बेग्ला बेग्लै चुनौति थिए । परम्परागत र ऐतिहासिक सम्पदा वस्तीहरूको पुनर्निर्माणका लागि छुट्टै मापदण्ड थियो । वस्ती विकास, शहरी योजना तथा भवन निर्माण सम्बन्धी मापदण्ड त थिए नै, राष्ट्रिय भवन निर्माण संहिताको पूर्ण

पालना गर्नुपर्ने नियम थियो तर त्यतिले पुगेन । यससँगै विकास साभेदार संघसंस्थाहरूको संलग्नता पनि ग्रामीण पुनर्निर्माणको तुलनामा शहरी क्षेत्रमा निकै कम थियो ।

शहरी पुनर्निर्माणका यस्ता यावत चुनौतिहरूसँगै पुनर्निर्माणको सुस्तता महशुस गरी राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरले शहरी स्थानीय तह र गैरसरकारी संस्थाहरूसँग समन्वय गर्न थाल्यो । यसका लागि योजना तर्जुमा, परामर्शदेखि कार्यन्वयनसम्मका विषयहरूमा व्यापक छलफल र तयारी गरियो । एनसेटजस्ता संस्थाहरूले त शहरी बस्तीहरूको पुनर्निर्माणका लागि गुरुयोजना नै बनाई काम गरे जुन प्रभावकारी पनि देखियो । केही स्थानीय तहहरूले सहकारीबाट न्युन ब्याजमा ऋण उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाए । केही नगरपालिकाले प्रतिलाभग्राही थप ५० हजार उपलब्ध पनि गराए । कतिपय सम्पदा बस्तीहरूमा राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणमार्फत समेत थप ५० हजार रूपैया सहयोग मिल्यो ।

शहरी क्षेत्रमा काम गर्न दक्ष डकर्मीहरूको कमी थियो । त्यसका लागि विभिन्न संघसंस्थाहरूले तालिममार्फत डकर्मी उत्पादन गरे । बाटोको विषय, जग्गाको विवाद, गुठी, सार्वजनिक जग्गाको कुरा सम्बन्धित लाभग्राही, स्थानीय तह र आवश्यक परेको खण्डमा केन्द्रसँगको समन्वयमा समाधान गर्ने प्रयास त भयो तर त्यो पर्याप्त

भएन । शहरी पुनर्निर्माणको शैली, स्वरूप र संरचनाका आधारमा पुरातत्व विभाग, केन्द्रीय आयोजना कार्यान्वयन इकाइ (भवन) लगाएत अन्य निकायहरूले प्रयास त गरे तर त्यसले अपेक्षित गति दिएन । सन २०२१ जनवरी महिनासम्म ग्रामीण भेगको पुनर्निर्माण प्रगति ८१.१ प्रतिशत देखिन्थ्यो भने शहरी पुनर्निर्माण मुस्कीलले ६१.६१ प्रतिशत पुगेको थियो । अझ काठमाडौं उपत्यकाभित्रको आवास पुनर्निर्माण प्रगति त ३८.८ प्रतिशत मात्र थियो । करिब ५ वर्षसम्म यस क्षेत्रमा जे जति प्रगति हासिल भयो त्यसले के सन्देश दिन्छ, भने विपद्पछिको शहरी पुनर्निर्माण तथा पुनरूत्थान निकै जटिल हुने रहेछ । शहरी क्षेत्रमा सामाजिक प्राविधिक सहायताको ठूलो जरूरी थियो । यसका लागि साभेदार संघसंस्थालाई परिचालन गराउन सकिन्थ्यो ।

आर्थिक सहयोग होस् वा प्राविधिक र नीतिगत, भूकम्पपछिको पुनर्निर्माणका सन्दर्भमा ग्रामीण भेग र शहरी भेगलाई एउटै डालोमा राखेर काम थाल्न नहुने रहेछ । वित्तीय सुरक्षाका रूपमा सरकारले नै कोष स्थापना गरिदिएको भए धेरैले सहूलियत ऋण लिएर घर निर्माण गर्ने थिए । यस्तो कोषको स्थापना स्थानीय तहले अफ्नै श्रोतमा गर्न सकेको भए अझ प्रभावकारी हुन्थ्यो । यसका अतिरिक्त, जोखिम बहन गर्नका लागि प्रकोप विमाको पनि व्यवस्था गर्न सकेको भए लाग्राहीमा आर्थिक भार कम महशुस हुने थियो ।

ग्रामीण क्षेत्रमा एकिकृत नमूना बस्तीहरू नै बनेका छन् तर शहरी क्षेत्रमा एकिकृत बस्ती बनाउन सकिएन । ल्याण्डपुलिङको विषयमा धेरै चर्चा भयो तर कार्यन्वयनमा ल्याउन सकिएन । बुझमति, खोकना र द्वाल्खामा जसरी गुरुयोजना बनाएर काम गरियो त्यहाँ देखिने गरी काम भने भएको छ । घरधनी स्वयं अग्रसर हुँदा पुनर्निर्माण प्रभावकारी भएको देखिन्छ । शहरी क्षेत्रका बासिन्दा पनि आफै सचेत र सबल बन्नु महत्वपूर्ण छ । यसका साथै भविष्यमा हुनसक्ने विपद् र त्यसपछिको पुनर्निर्माणका लागि माहानगरपालिका र नगरपालिकाहरू मात्र नभइ वडा तहमै बृहत कार्ययोजना बनाउन जरूरी छ । र केन्द्रले पनि हरेक स्थानीय तह र वडाहरूको क्षमता अभिवृद्धिमा प्रभावकारी ढङ्गले काम गर्नु जरूरी छ । भूकम्पपछिको शहरी पुनर्निर्माणमा

नेपाल अन्तर्राष्ट्रिय नमूना बन्न सक्थ्यो तर यस सवालमा भने हामी चुकेका छौं ।

पुनर्निर्माणमा जनप्रतिनिधीहरूको भूमिका र क्षमता अभिवृद्धि

२०७२ सालको गोरखा भूकम्पको बेला स्थानीय सरकार थिएन । सचिवका भरमा चलेका स्थानीय तहमा जनप्रतिनिधिहरू नहुँदा भूकम्प लगत्तै भएका खोज उद्धार तथा राहत व्यवस्थापनमा समस्या भयो । साथै पुनर्निर्माणका सुरुवाती दिनमा अन्याूलता, अस्पष्टता र द्विविधाहरूहरूले गिजोल्या । त्यसबेला सात दलीय

राजनैतिक संयन्त्रले काम नगरेको त होइन तर प्रभावकारी भएन । तर जब स्थानीय तहहरूले जनप्रतिनिधि पाए, जनताले आफ्नै समुदायमा सरकारको उपस्थिति महशुस गर्न थाले ।

राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणले पनि पुनर्निर्माणमा जनप्रतिनिधिको आवश्यकता, भूमिका र परिचालनमा ध्यान दिँदै आयो । लाभग्राही पहिचान, अनुदान वितरणदेखि प्राविधिक परिचालनसम्मका जिम्मेवारी जनप्रतिनिधिले पाए । स्थानीय तहले आत्मसात गरेपछि मात्रै पुनर्निर्माणको काम सहज हुने रहेछ भन्ने देखिएको छ ।

यद्यपि जनप्रतिनिधिहरू आउनासाथ पुनर्निर्माणले गति लिएको भने होइन । धेरै जनप्रतिनिधीहरूमा अनुदान रकममै असन्तुष्टि थियो । किस्तामा नभएर एकमुष्ट दिनुपर्ने बुझाई थियो । विभिन्न कारणले किस्ता सिफारिसमा नपरेका घरहरूलाई बिना चेकजाँच रकम दिनुपर्छ भन्ने अडान थिए । पुनर्निर्माणप्रतिको बुझाईमा एकरूपता थिएन । कतिपयले चाहँदा चाहँदै पनि पुनर्निर्माणलाई प्राथमिकताका साथ अघि बढाउन सकस भइरहेको थियो । साथै प्राधिकरण र जनप्रतिनिधिबिच बेला बेला उत्पन्न मतभेद र असमझदारीले पनि पुनर्निर्माणको काम गिजोलिएको थियो । घरधनी स्वयंको नेतृत्वमा निर्माण गर्ने कुरा, बैकिङ प्रणाली, विभिन्न मापदण्ड र प्राविधिक चेकजाँच जस्ता विषयलाई जनप्रतिनिधिहरूले भन्नुभेटिलो र पट्यारलाग्दो

मानेका थिए । स्थानीय स्रोत साधनबाटै भूकम्प प्रतिरोधी घर बन्नसक्छ भन्ने विश्वास जगाउन पनि ठूलो चुनौति थियो ।

यहि बेला एनसेट बलियो घर कार्यक्रम लगायतका संघसंस्थाले पुनर्निर्माणलाई गति दिन जनप्रतिनिधीहरूसँग अन्तर्क्रिया गर्ने, सुरक्षित पुनर्निर्माणका आधारभूत विषय बुझाउन तालिम दिने, उनीहरूको भूमिका उजागर गर्ने लगायतका काम गरेपछि, बुझाईमा एकरूपता आउन थाल्यो । यस्ता काम धेरै जिल्लामा धेरै संघसंस्थाले गरे । पछि, स्थानीय तहहरूसँग राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणले गरेका २८ बुँदे र १३ बुँदे सम्झौताले काम गर्न थप सहज

बनायो । क्रमशः उनीहरूमा पुनर्निर्माण सम्बन्धी नीतिगत, सामाजिक र प्रविधिगत ज्ञान बढ्दै गयो । समय समयमा देखा परेका अन्यौलता र अस्पष्टताहरूपनि चिर्दै गए । समयसँगै उनीहरूको आफ्नै क्षमता विकास हुँदै गयो । सुरुवातमा आफैले भल्भटिलो मानेको पुनर्निर्माणका सबै प्रकृयाहरू आत्मसाथ गर्न थाले अनि आमलाभग्राहीका लागि स्वीकार्य बनाउन सहजीकरण गरिदिए ।

थानीय तहको काँधमा आवास पुनर्निर्माणको जिम्मेवारी मात्र थिएन । यससँगै प्रवलीकरण, भवन निर्माण संहिताको कार्यान्वयन र बहुप्रकोपीय विपद्हरूको जोखिम न्यूनीकरण लगायतका क्षेत्रमा उनीहरू सक्षम बन्नु थियो । सोही अनुसार योजना बनाउनु र जनतालाई अभिप्रेरित गर्नु पनि थियो । यसका लागि समयक्रममा तालिम, गोष्ठी र अन्तरक्रिया गरेर उनीहरूलाई एउटै धारमा राख्ने प्रयासहरू भए र यसमा उनीहरूको भूमिका पनि उजागर भए । पुनर्निर्माणका विकसित घटनाक्रम र विकसित विषयलाई उनीहरूले आत्मसात गरेपछि मात्रै स्थानीय स्तरमा प्रभावकारी काम भए ।

पुनर्निर्माण, प्रवलीकरण र भवन निर्माण संहिता कार्यान्वयन लगायतका विषयमा जनप्रतिनिधीहरू जिम्मेवार र सबल बन्दै जाँदा उनीहरूले पुनर्निर्माणलाई फलाउन फुलाउन महत्वपूर्ण योगदान समेत गरेका छन् । गोरखाको आरूघाट गाउँपालिकाका जनप्रतिनिधीले त्यस क्षेत्रका

लाभग्राहीले आर्थिक समस्याका कारण घर बनाउन नसकिरहेको महशुस गरी घुम्ती कोष स्थापना गरिदिए । पैसा नभएको अवस्थामा उक्त कोषबाट काम चलाउने पछि सरकारी अनुदान पाएपछि सो रकम पुनः कोषमा जम्मा गरिदने र अर्कोले सोही रकम चलाउने । आर्थिक बोझ नपरिकन धेरैले यसैगरी बलियो घर बनाए ।

त्यस्तै दोलखाको आलम्पूका जनप्रतिनिधीले तालिमप्राप्त डकर्मीहरूलाई आफ्नो गाउँको पुनर्निर्माण सम्पन्न नगरी अन्यत्र जान नपाइने नियम बनाए । जसले त्यहाँका डकर्मीहरूलाई आफ्नो गाउँको पुनर्निर्माण समयमै सक्न बाध्य बनायो । भूकम्प पछिको पुनर्निर्माणमा जनप्रतिनिधीहरूको महत्वपूर्ण अग्रसरताका यस्ता थुप्रै उदाहरणहरू छन् ।

विभिन्न उल्कनले भण्डै गलत दिशामा जान लागेको निजी आवास पुनर्निर्माणलाई प्राधिकरणको स्पष्ट नीति र योजनाले सहि मार्गमा ल्यायो । यसमा जनप्रतिनिधी लक्षित विभिन्न संघ संस्थाले आयोजना गरेका अभिमुखिकरण,

तालिम तथा क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रमहरू निकै प्रभावकारी सावित भए। जनप्रतिनिधी नै आश्वस्त भएपछि पुनर्निर्माण र प्रबलीकरणले धेरै ठाउँमा गति लिएका उदाहरणले त्यसको पुष्टि गर्छ।

एकै पटक लाखौंको संख्यामा पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने विषय स्थानीय जनप्रतिनिधिहरूको सहयोग, समन्वय र अग्रसरताबिना सम्भव र सहज थिएन। तर जब नीतिगत कामहरू केन्द्रले नै गर्दा प्रभावकारी हुने र त्यसको कार्यान्वयन तहका कामहरू स्थानीय तहले गर्दा प्रभावकारी नतिजा आउने कुरा सबैले मनन् गरे तब असहमति र मतभेद हट्दै गए। उनीहरूलाई बेला बेला भइरहेका कामको प्रत्यक्ष अवलोकन गराउने काम भयो, त्यसले धेरै भ्रम र शंकाहरू निवारण गर्‍यो। पुनर्निर्माणमा भएका सबै प्रयासको दीगोपनका लागि भवन संहिता कार्यान्वयन पहिलो शर्त हो। यी विषय बुझाउन जनप्रतिनिधीहरूलाई भवन संहिताको सफल कार्यान्वयन भएका ठाउँहरूको भ्रमण गराइयो। यसबाट उनीहरूलाई आफ्नो स्थानीय तहमा भवन संहिताको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न र भावी विपद्हरूको प्रतिकार्यका लागि योजना बनाउन उत्प्रेरण मिलेको छ।

सिकाई

पुनर्निर्माणका कतिपय विषयमा असन्तुष्ट र प्रबलीकरणप्रति त्यति आश्वस्त हुन नसकेका जनप्रतिनिधिहरू अहिले त सुरक्षित निर्माण अभ्यास र प्रबलीकरण प्रविधिको प्रवर्द्धन र पैरवी गर्न थालेका छन्। यो पुनर्निर्माणले ल्याएको महत्वपूर्ण परिवर्तन हो। भवन संहिता कार्यान्वयन आवश्यक छ भन्ने बोध हुनु सुरक्षित समुदाय निर्माणको आधार पनि हो। भविष्यमा हुने जुनसुकै प्रकारको निर्माण कार्यमा प्रयोग गर्ने र उनीहरूको सीपको उचित सम्मान गर्ने गरी स्थानीय तहले तालिमप्राप्त डकर्मीहरूको सूची तयार गरेर अभिलेखिकरण गर्न थालेका छन्। यतिमात्र होइन आफ्नो स्थानीय तहमा हुने बहुप्रकोपीय विपद्को पहिचान, क्षतिको आँकलन गर्दै पूर्वतयारीका काम समेत हुन थालेका छन्। तर स्थानीय तहहरूको एकलो प्रयासले मात्र सबै सम्भव हुन्न। उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि र चाहिने सहयोगका लागि सरकार र साभेदार संस्थाहरू निरन्तर लागि राख्नुपर्छ।

आवास पुनर्निर्माणको लागि सूचनामूलक सामग्री (IEC Materials): उपयोगिता, प्रभाव तथा सिकाई

घर भूकम्प प्रतिरोधी बन्नका लागि चाहिने आधारभूत मापदण्डहरू अहिले घरधनीदेखि डकर्मीसम्म सबैलाई मुखाग्र जस्तो भएको छ । गोर्खा भूकम्प पछिको पुनर्निर्माणको दौरानमा उनीहरूले भूकम्प प्रतिरोधी निर्माणका कुरा धेरै पटक सुने, देखे, पटकपटक पढे र निरन्तर व्यवहारमा पनि लागू गरे । रत अहिले ती विषय उनीहरूका लागि कण्ठस्त बन्न गयो । यस्ता सिकाई उनीहरूले तालिमबाट सिके होलान्, विभिन्न सञ्चारमाध्यमबाट सिके होलान्, घरघरमा आएका सामाजिक परिचालकहरूले सिकाए, तर अझ धेरै चाहिँ छापिएर घरघरमा पुगेका यस्ता पोष्टर, पर्चापम्प्लेट र हाते पुस्तिकाहरूबाट जाने ।

पुनर्निर्माणमा जनचेतनाको प्रभावकारिता लाई आत्मासाथ गर्दै जनचेतना विस्तार गर्ने उद्देश्यले विभिन्न माध्यमहरूको प्रयोग गरियो । उपयोगिताका हिसाबले आफुले सुनेका कुराहरूलाई आफैले राम्रो संग मनन् गर्नको लागि सन्दर्भ सामग्री को आफ्नै प्रभाव छ, र महत्व हुन्छ । घरघरै पुगेर, हात हातमा दिएर कुनै विषय बुझाउन छापिएका सूचनामूलक सामग्रीहरूको अबलता फरक हुँदा रहेछन् । भूकम्पीय सुरक्षाका विषय, अनुदान किस्ता लिने प्रकृया, पुनर्निर्माणसंग सम्बन्धित

प्राविधिक जानकारी र भूकम्प प्रतिरोधी घर भनेको कस्तो हुन्छ भन्ने विषय सरल ढंगले बुझाउन तयार भएका यस्ता सन्दर्भ सामग्री, लाभग्राहीहरूको घरदैलो र टहरासम्म पुगे । अर्थात लाभग्राही जहाँ छन्, त्यहिँ पुगे ।

अन्यौलता र समस्याका बीचमा रहेका लाभग्राहीलाई यिनै सूचनामूलक सामग्रीहरू हातमा पर्दा समस्याको गाँठो फुकेको महशुस हुन्थ्यो । व्यक्ति स्वयम्को नेतृत्वमा घर बनाउने प्रणाली भएको कारण पनि गोर्खा भूकम्प पछिको

पुनर्निर्माणमा यस्ता सूचनामुलक सन्दर्भ सामग्रीहरूको महत्व बढी रह्यो । खासगरी घरधनीहरूलाई भूकम्पबाट नभत्कने घर बनाउन विश्वस्त पार्न र कहालि लाग्दो निर्माणको लागत जुटाउने संभावनामा आश्वासत पार्न ।

पुनर्निर्माण सबैका लागि नौलो थियो । सरकारकै लागि नयाँ विषय बनेको यो पुनर्निर्माण प्राविधिक, सामाजिक परिचालक, लाभग्राही तथा जनप्रतिनिधिहरूका लागि त भन्ने नयाँ र चुनौतिपूर्ण पनि थियो । लाभग्राहीहरूलाई पूर्ण रुपमा घर बनाउनको लागि निर्णय लिन यी समाग्र साधक बने । भर्खरै मात्र अध्ययन सकेर पुनर्निर्माणका लागि गाउँगाउँमा पुगेका इन्जिनियरहरूका लागि व्यवहारिक पाठ्यक्रम बन्ने । प्राविधिक र निर्माणकर्मी विच निर्माण पद्धतिको सहमति जुटाईदिने शैक्षिक सामग्री बने । लाभग्राही बीच संयोजनकारी भूमिका निर्वाह गर्न, सामाजिक परिचालकहरूका लागि तथा जनताको अभिभावकत्व निर्वाह गरिरहेका जनप्रतिनिधिहरूलाई यस्ता सामग्री अत्यन्तै उपयोगी बने ।

यस्ता सन्दर्भ सामग्रीहरू पनि उनीहरूकै आवश्यकता अनुसार केही सूचना/जानकारी पर्चापम्प्लेटका रुपमा, केही हाते पुस्तिका वा ब्रोसरका रुपमा, कहीं डिस्प्ले बोर्ड त कहीं होर्डिड बोर्ड र पोष्टरका रुपमा । सामान्य

लेखपढ गर्न सक्नेहरूले समेत पढ्न र बुझ्न सक्ने गरि फोटो चित्र, नापी नक्साङ्कन, विभिन्न खाले ग्राफिक्स डिजाईन आदिको प्रयोग गरि बनाइएका यी सामग्री उनीहरूका लागि पाठ्यक्रमकै रुपमा रह्यो र पुनर्निर्माणको सारथी बन्यो । एकै खाले जानकारीका लागि विभिन्न प्रकारको माध्यम प्रयोग गर्नाले थप प्रष्टता बढ्दै गयो ।

भूकम्प प्रतिरोधी भनेको कस्तो घर हो र कस्ता डिजाइनका घर बनाउन पाइने/कस्ता नपाइने भनेर अन्याूलमा रहेका लाभग्राहीहरूका लागि तालिम लिएका ठाउँमा तयार भएको प्रदर्शन मोडेल र त्यसकै छेउमा टाँगिएको सूचना सामग्रीले धेरै कुरा प्रष्ट पारे । जगदेखि गारो हुँदै छानासम्म अपनाउनु पर्ने सावधानीका कुरा, घरको आकारप्रकार, व्याण्ड, डन्डी, वारपारे हुंगा आदिको सही प्रयोग, निर्माण सामग्रीको उचित मिश्रणदेखि छाना र ढलानसम्मका कुरा । अनि, काठका घरका लागि सोही अनुरूपको सामग्री, प्रवलीकरणका लागि सरल भाषाको पुस्तिका आदिइत्यादिले पुनर्निर्माणको गति बढाउन मद्दत गरे । यस्ता सामग्री संगै बनाइएका वा रहेका निर्माण पद्धति देखाईएका प्रदर्शन

मोडल छोएर, तानेर र हल्लाएर पनि मनिसहरु भूकम्प प्रतिरोधि निर्माण प्रविधिको बारेमा विश्वशत भएका उदाहरणहरु त्रमिलाई धेरैले सुनाएका छन् ।

व्यक्तिव्यक्तिबीच भेटेर बुझाउने र बुझाएका विषय लिखित रुपमै उनीहरुलाई उपलब्ध गराउँदा पुनर्निर्माणको विषयमा सूचना सम्प्रेषण गर्ने काम बढी प्रभावकारी बन्यो । ती सामग्रीहरु चौतारा, चिया पसल वा कुनै भेला हुने ठाउँमा चर्चाका विषय बन्यो । आपसि चर्चा र परिचर्चाले विषय बस्तुको गाम्भिर्यता को महशुशिकरण बढेको भेटिन्छ भने भूकम्प प्रतिरोधि घरहरुको निर्माणले गाउँ घरमा बहार नै ल्याएको निक्कौल गर्न सकिन्छ ।

पुनर्निर्माणका क्रममा रेडियो, टेलिभिजन वा सामाजिक सञ्जालबाट प्रशारण भएका सामग्रीबाट पनि केही लाभग्राहीहरु लाभान्वित भए होलान् तर जहाँ विजुली र इन्टरनेटको सुविधा थिएन वा ती प्रविधिसम्म उनीहरुको पहुँच थिएन, त्यस्ता ठाउँमा यी सामग्रीहरु सहयोगीसिद् भए ।

भूकम्प र भूकम्पीय जोखिमका विषयमा प्रष्ट ज्ञान नै नभएका हाम्रो जस्तो समाजमा भूकम्पीय सुरक्षा र सुरक्षित आवास निर्माणको विषय सरल र सफल बन्दा पुनर्निर्माण महाअभियानमा प्रयोग गरिएका यस्ता सूचनामुलक सन्दर्भ सामग्रीहरुको उपयोगिता अत्यन्तै प्रभावकारी भएको प्रमाणित हुन्छ । पुनर्निर्माणका लागि तयार भएका यी सन्दर्भ सामग्रीहरु आजका लागि मात्र होइन भविष्यका लागि र देशै भरका जिल्लाका लागि बहुउपयोगी बन्न सक्छन् । जसले नेपाललाई भूकम्पीय जोखिमबाट हुने क्षति कम गर्नका लागि महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नेछन् ।

सामुदायिक अभिमुखीकरण र यसको प्रभाव

गोरखा भूकम्पपछिको पुनर्निर्माणमा जनचेतना फैलाउने उद्देश्यले विभिन्न कार्यक्रम तथा गतिविधिहरु संचालन गरियो। भूकम्प प्रभावितहरुलाई आफ्नो घर बलियो बन्नुपर्छ र आफ्नो परिवार भूकम्पबाट सुरक्षित हुनुपर्छ भन्ने विषय आत्मसात गराउन र ती कुरामा विश्वस्त तुल्याउँदै निर्णय गर्न सघाउनु पनि थियो। साथै पुनर्निर्माणका सामाजिक, आर्थिक, प्राविधिक विषयहरु बुझाएर सुरक्षित घरसँगै सुरक्षित समुदाय निर्माणका लागि जनचेतना विस्तार गर्नुपर्ने थियो।

यसै सन्दर्भमा, जनचेतनाको अभावले गोरखा भूकम्पको पुनर्निर्माण पछाडि नपरोस् भनेर वस्ती-वस्ती सम्म पुगेर पुनर्निर्माणसँग जोडिएका विषयवस्तुहरुमा भूकम्प लाभग्राहीहरुलाई प्रशिक्षित गर्ने अवधारणा आयो। भूकम्पीय पुनर्निर्माणमा संलग्न विभिन्न संघसंस्थाहरुले सामाजिक परिचालक र प्राविधिकहरुको टोली मार्फत गाउँ-गाउँमा पुगेर जनचेतना अभिवृद्धिको अभियान शुरु गरे। यो अभियानको प्रमुख माध्यम अभिमुखीकरण कार्यक्रम थियो। यसको उद्देश्य लाभग्राही र सामाजिक अगुवाहरुमा सुरक्षित पुनर्निर्माण सम्बन्धी ज्ञान र चेतना अभिवृद्धि गर्नु थियो।

त्यसबाहेक घर कसरी बनाउने? सुरक्षित निर्माणका तरिकाहरु, गैरसंरचनात्मक सुरक्षा, प्रबलीकरण, सरकारी नियम र मापदण्ड अनुसार नबनेका घरहरुको सुधार गर्ने तरिकाहरु, भवन संहिता कार्यान्वयन जस्ता विषयहरुमा अभिमुखीकरण कार्यक्रमहरु संचालन हुँदै गए।

संचालन विधि

सबै स्थानमा अभिमुखीकरण कार्यक्रमहरु एकै तरिकाबाट संचालन गर्न सम्भव थिएन । अवस्था, स्थान र सुविधा हेरेर विभिन्न विधिहरुबाट अभिमुखी कार्यक्रमहरु सम्पन्न भए । सुविधा सम्पन्न स्थानहरुमा प्रोजेक्टर सहायताले सभाहरुमा कार्यक्रमहरु गरिए । दूरदराजका वस्तीहरुमा भने समुदायमा उपलब्ध मानिसहरुलाई फ्लेक्स, पोस्टर, हाते पुस्तिका, फ्लिप चार्ट जस्ता समाग्रीहरु मार्फत कार्यक्रमहरु संचालन गरिए । यसका लागि पुनर्निर्माणमा सहयोग गर्न खटिएका घुम्ती टोलीहरु मानिसहरुका घरदैलो, खेत-खलियान, चौतारो र निर्माण स्थलहरु सम्मै पुगेका थिए । एनसेट बलियो घर कार्यक्रममार्फत घरधनी र समुदायका हरेक व्यक्तिहरुलाई यो बीचमा सुरक्षित पुनर्निर्माण, रेट्रोफिट, भवन निर्माण संहिता कार्यान्वयन र बहुप्रकोपीय जोखिम न्यूनीकरणका विषयमा चरणबद्ध ढंगले अभिमुखीकरण गरियो ।

अभिमुखीकरणको प्रभाव

चेतना नै विकासको आधार हो । चेतनाले मानिसलाई अघ्याँरोबाट उज्यालो तर्फ डोर्‍याउँछ । अभिमुखीकरण कार्यक्रमले गोरखा भूकम्पको पुनर्निर्माण अभियानमा पुनर्निर्माण सम्बन्धी जनचेतना प्रवर्द्धन गरेको छ । पुनर्निर्माण सुरु हुँदै गर्दा लाभग्राही, स्थानीय

तहमा धेरै अन्यौलताहरु थिए । साथै केही विषयबारे अस्पष्ट बुझाई पनि थिए । पुनर्निर्माणसँग जोडिएका विषयहरु जस्तै सरकारी अनुदान, ऋण, प्राविधिक चेकजाँचबारे धेरै कौतुहलता थियो । ती कौतुहलता मेटाउन अभिमुखीकरण उपयुक्त माध्यम बने ।

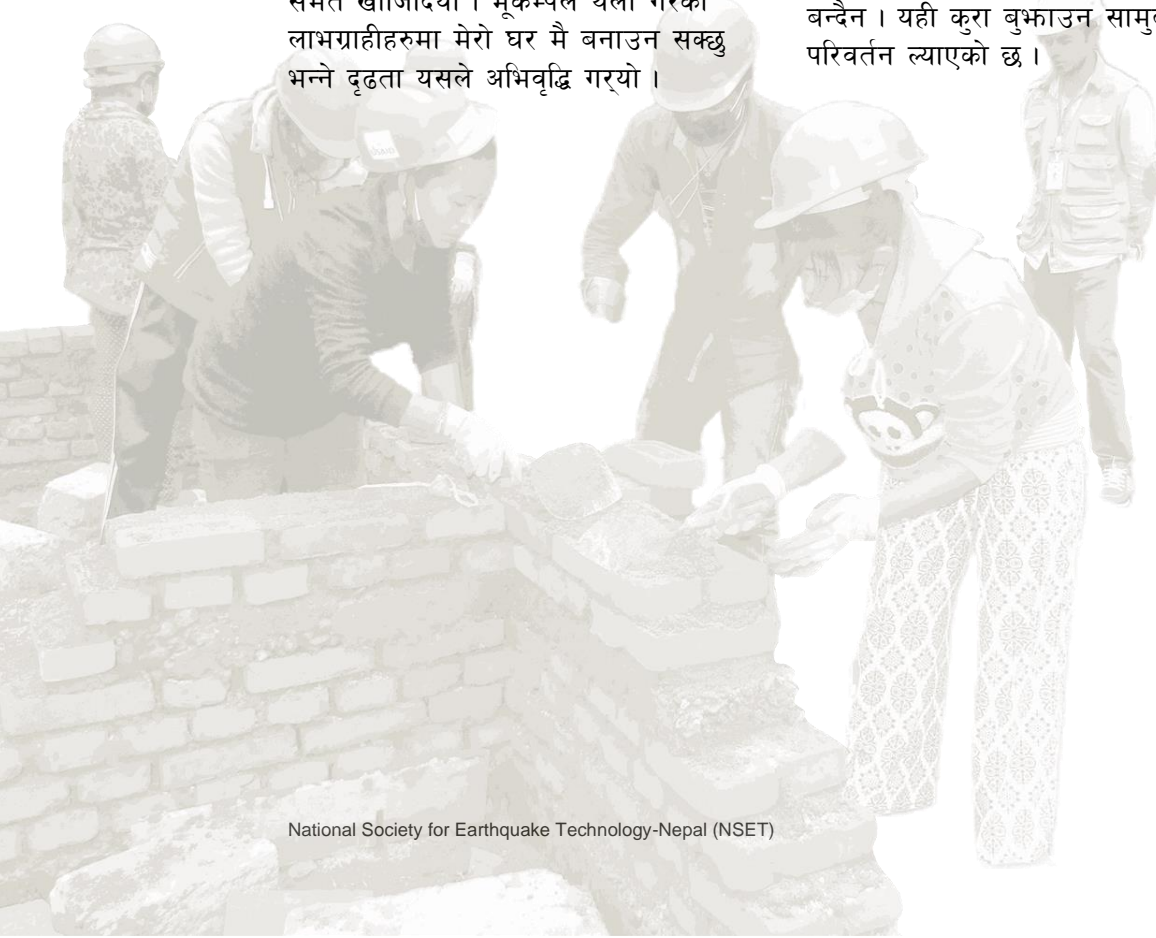

साथै स्थानीय स्रोत साधनको प्रयोग र एउटा भूकम्प प्रतिरोधी घर निर्माण गर्न कति खर्च लाग्छ भन्ने विषय बुझाउने देखि एक जना घरधनीलाई घर पुनर्निर्माण गर्ने विषयमा निर्णय गर्न समेत अभिमुखीकरणले सहजीकरण गर्‍यो । यस्ता विषय घुम्ती टोलीमार्फत बुझाउँदा घरधनीहरूमा आत्मबल बढ्यो । लाभग्राहीसँग धेरै प्रश्न थिए, अभिमुखीकरणले उनीहरूका प्रश्नको उत्तर समेत खोजिदियो । भूकम्पले थला गरेका लाभग्राहीहरूमा मेरो घर मै बनाउन सक्छु भन्ने दृढता यसले अभिवृद्धि गर्‍यो ।

अभिमुखी कार्यक्रमले गर्दा नै भूकम्प, भूकम्पको जोखिम र जोखिम घटाउन गर्नुपर्ने पूर्वतयारीका बारेमा घरधनीको ज्ञान र चेतनामा वृद्धि भएको छ । भूकम्प थग्ने घर किन बनाउने र कसरी बनाउने भन्ने विषयमा जागरण बढेको छ । यसले सुरक्षित समुदाय निर्माण गर्न योगदान दिएको छ । जनचेतना प्रबर्द्धन गर्ने यो कार्यक्रम संचालन नभएको भए न पुनर्निर्माण दीगो हुने सम्भावना थियो न त तोकिएको समयमै पुनर्निर्माण सम्पन्न हुन सक्थ्यो ।

सिकाई

नेपालको पुनर्निर्माण अभियानमा घरधनी वा लाभग्राहीहरू एक महत्वपूर्ण सरोकारवाला थिए । डकर्मीलाई तालिम दिएर मात्रै पनि बलियो घर त बन्न सक्थे होला तर घरधनीले आत्मसात नगरीकन यो विषय दीगो बन्ने थिएन । जबसम्म घरधनीलाई आफ्नो घर कसरी बनाउनुपर्छ वा बन्दैछ भन्ने कुरा थाहा हुँदैन तबसम्म साँच्चिकै अर्थमा बलियो घर बन्दैन । यही कुरा बुझाउन सामुदायिक अभिमुखीकरण कार्यक्रम प्रभावकारी बने र मानिसको चेतनामा निशन्देह परिवर्तन ल्याएको छ ।

पुनर्निर्माणमा उत्कृष्ट योगदान गरेका महिला डकर्मीहरू

गोर्खा भूकम्प पछिको पुनर्निर्माणमा ८ लाख बढी निजी आवास पुनर्निर्माण गर्नु थियो, करीब ७० हजारको रेट्रोफिट । विद्यालय भवन, स्वास्थ्य संस्था, सरकारी भवनसंरचना तथा मठमन्दिर आदि गरेर करीब १ लाख । यसरी हेर्दा ३२ जिल्लामा १० लाखको हाराहारीमा भवनसंरचनाको पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने । तर, हामीसँग दक्ष डकर्मी भने निकै नै कम थिए । जसले ५ वर्षको अवधिमा सबै भवन संरचनाको पुनर्निर्माण गर्नु असम्भव निश्चय थियो ।

तसर्थ, गाउँगाउँमा दक्ष डकर्मीको उत्पादन गर्ने अभियानको सुरुवात भयो । तर, हरेक गाउँमा कि वृद्धवृद्धा कि महिलाहरूको संख्या अधिक थियो । पुरुषहरू कोही पढ्न त कोही रोजगारीको सिलसिलामा सहर वा विदेशमा । महिलाहरूलाई तालिममा सहभागिता गराउनु अर्को चुनौतिको विषय थियो । एकातिर महिलाहरूले घर बनाउनु हुन्न भन्ने रुढिवादी परम्परा, अर्कोतिर उनीहरूलाई घरभान्छाबाट निकाल्नै गारो, केहीले आँटै नगर्ने । तर, महिलाहरूको प्रत्यक्ष सहभागिता विना पुनर्निर्माण अपूरो नै हुने भएपछि उनीहरूलाई प्राथमिकतामा राख्दै डकर्मी तालिमको सुरुवात भयो ।

घरभान्छा र खेतिकिसानीमा मात्र सिमित महिला अब पुनर्निर्माणमा पुरुषसँगसँगै देखिन थाले । महिलाले घरको गारो लगाउन त परैको कुरा डोरी नाघ्न समेत हुँदैन भन्ने सामाजिक मान्यताको अन्त्य यही गोर्खा पुनर्निर्माणले गराइदियो । दोलखाकी विमला बस्नेत यसको ज्वलन्त उदाहरण हुन् । अल्पायुमै श्रीमान् गुमाउनुको पीडा, गोर्खा भूकम्पले दिएको चोट, एक छोरा र एक छोरीलाई पालनपोषण र पढाइलेखाई गराउनु पर्ने जिम्मेवारी अनि समाजले हेर्ने फरक दृष्टि । सबैको चोट एकैसाथ उनको जिन्दगीमा पर्दा एकताका त उनलाई लाग्थ्यो जिन्दगीमा अब बाँचेर केही नहुने रहेछ । तर, ५० दिने डकर्मीको तालिम लिएपछि सुरु भएको परिवर्तित जीवनशैली र उनको व्यस्तताले उनलाई अहिले खुशी मात्र दिएन, समाजमै नमूना महिलाको रूपमा स्थापित गराइदियो । तालिम

अधिसम्म आफ्नो घर कस्ले बनाइदेल्ला भनेर चिन्तामा रहेकी विमलाले आफ्नो घर त बनाइन् नै सँगै गाउँमा दर्जनौंको घर पनि बनाइन् । अहिले उनी घर बनाउनको लागि ठेक्का लिएर काम गर्छिन् ।

नुवाकोटकी अनिता सुनारको घरमा उनी, उनकी सासूआमा र तीन नाबालक मात्र । श्रीमान् वैदेशिक रोजगारका लागि विदेश, देवर/देवरानी सहरतिर । घर बनाउनु पर्ने जिम्मेवारी आफ्नै काँधमा थियो, तर सिप थिएन । ५० दिने अन द जब ट्रेनिङ अर्थात् ओजेटी लिएपछि उनको दैनिकी पनि परिवर्तन भयो । चुलोचौकोबाट निस्केर हातमा हम्मर खेलाउन थालिन् । नुवाकोटमा महिलाले समूहले थुप्रै घरहरु पुनर्निर्माण गरे । तालिम लिएका सबै महिलाहरु घर बनाउन सक्ने भए । हिजोआज उनीहरु गाउँको रोलमोडल बनेका छन् ।

महिलाले घर बनाउने काम गर्न सक्दैनन् वा नेतृत्व लिन सक्दैनन् भन्ने कुरा गोर्खा भूकम्प पछिको पुनर्निर्माणले मिथ्या सावित गराइदियो । सायद: कुनै गाउँठाउँ छैन होलान्, जहाँ पुनर्निर्माणमा महिला सँगसँगै नभएको होस् । पुरुषले जस्तै, अब केही ठाउँमा पुरुषभन्दा बढी काम गरेर देखाइदिए महिलाहरुले । डकमीको तालिम लिएपछि गीता बिडारीको दैनिकी फेरियो । आफ्नो घर आफ्नै नेतृत्वमा बनाइन्, गाउँका धेरै घर बनाउन उनी अग्रसर भइन् - कमाई बढ्यो ।

यस्तै महिला हुन् दोलखाकी बालकुमारी काफ्ले । ५० काटेकी बालकुमारीले उमेर भनिनन्, काम भनिनन्, महिला र पुरुष केही फरकै ठानिनन् । डकमी तालिम लिइन् र घर बनाउन अग्रसर भइन् ।

आज उनले सिकेको सिप उनमा मात्रै सिमित छैन । सिप सिके खेर जाँदैन भनेर अनमी पढ्दै गरेकी छोरीलाई उनले डकमी तालिम लिन लगाइन् । आज आमा छोरी सँगसँगै घर बनाउन हिँड्छन् । बालकुमारी अब डकमी मात्र होइन, घर बनाउने ठेक्का लिएर नेतृत्व लिन काम पनि गर्छिन् । पाँचपाँच छोराबुहारीबाट अलग भइ बस्दा गालेको आर्थिक विपन्नता उनले बिसर्पेकी छिन् ।

निजी आवास पुनर्निर्माणमा प्राप्त ९५ प्रतिशतको सफलताका पछाडि यी महिला डकर्मीहरुको भूमिका ठूलो छ । पुनर्निर्माणमा पुरुष र महिला संगसंगै एकै रथका दुई पांग्रा भएर नहिडेको भए सायद: आज यो सफलता हाँसिल हुने थिएन ।

पुनर्निर्माणमा महिलाहरुको यो उत्साहजनक सहभागिताका लागि सरकारको नीति र विकास साभेदार संस्थाहरुको मेहनत स्मरणीय छ । महिलाहरुलाई चुलोचौकाबाट निकाल्न र पुनर्निर्माणमा अग्रसर गराउन उनीहरुले महिलाहरुको समस्या बुझे र उनीहरुको अनुकूलता हेरेर तालिम संचालन गर्ने, तालिमको दौरान सुविधाहरु उपलब्ध गराउने काम भए, अनुकूल वातावरण बनाइदिए । जसले पुनर्निर्माणमा महिलाहरुको सहभागिता बढायो ।

गोर्खा भूकम्पले समस्या मात्र दिएन, सम्भावना र अवसरका ढोकाहरु पनि खोलिदियो । महिलाहरुकै हकमा कुरा गर्ने हो भने आत्मनिर्भरताको बाटो देखाइदियो, उनीहरुमा नेतृत्वको विकास गरायो, भान्छा र करेसावारीबाट टाढाटाढा गएर श्रम गर्न सिकायो । समग्रमा भन्ने हो भने महिला सशक्तिकरणका लागि गोरखा भूकम्प ठूलो अवसर बन्यो ।

पुनर्निर्माणको काम सकिदै गर्दा अब चिन्ता र चासोको विषय यी दक्ष भएका महिला डकर्मीहरु के गर्लान् ? के उनीहरुले आफ्नो पेशालाई निरन्तरता दिन सकलान् ? कि फेरि उनीहरु उही चुलोचौका र मेलापातमा मात्र सिमित हुने हुन् ? सिकेको सिप र भएको कमाईलाई यसैगरी निरन्तरता दिन, उनीहरुलाई प्रोत्साह गरिराख्न सरकार, स्थानीय तह र साभेदार संघसंस्थाले पनि पहल गर्नुपर्छ ।

पुनर्निर्माणमा जनचेतनाका लागि श्रृजनशील उपाय र माध्यमहरु

गीत, संगीत, कविता, गजल, साहित्यिक प्रतियोगिता र श्रृजनशील रचनाहरु जनचेतनाका पर्याय हुन् । स्मरणमा रहीरहने, मुखमा भुण्डिरहने, बुझ्न र बुझाउन पनि सरल हुनाले जनचेतना विस्तारका लागि यस्ता माध्यमहरु प्रभावकारी मानिन्छन् । गोरखा भूकम्पपछिको पुनर्निर्माणमा विविध खाले गतिविधिहरु संचालन भए । केहीले सिप सिकाए, केहीले जनचेतना विस्तार गरे, केहीले घर बनाउन सहयोग गरे त केहीले सुरक्षित पुनर्निर्माणका लागि प्रोत्साहित गरे । जनचेतनाका विविध गतिविधिहरु र कार्यहरुमध्ये एक हो श्रृजनशील उपाय र माध्यमको प्रयोग ।

स्कूलका विद्यार्थी, शिक्षक, स्थानीय नेतृत्व, सरकारी अधिकारीहरु, स्थानीय जनप्रतिनिधीहरु र समुदायका व्यक्तिहरुको सहभागितामा श्रृजनशील उपाय अबलम्बन गरियो र पुनर्निर्माणमा चेतना फैलाउने कामहरु भए । जसले भूकम्प प्रभावितहरुमा एकखालको उर्जा भरयो । सुरक्षित पुनर्निर्माणका लागि गर्नुपर्ने काम र ती काम किन गर्ने भन्ने विषयलाई सरलीकृत ढंगले बुझाउन यी माध्यम प्रभावकारी भए ।

दोलखाको द्वालखा बजारमा रहेको भीमसेन मन्दिरको प्राङ्गणमा तीजको मौका पारी रेट्रोफिट प्रबर्द्धन गर्ने उदेश्यले सांगितिक कार्यक्रम आयोजना गरिएको थियो । जसमा महिलाहरुको

उल्लेख्य सहभागिता र अग्रसरता रह्यो । ऐतिहासिक र पुरातात्विक महत्व बोकेको शहरउन्मुख यो गाउँको पुनर्निर्माण, पुनर्उत्थान गर्न यस्ता कार्यक्रमले पनि थोरै योगदान गरे ।

भूकम्पीय सुरक्षा अभिवृद्धि गर्न हरेक वर्ष मनाउँदै आइएको भूकम्प सुरक्षा दिवस आफैमा एउटा सिर्जनशील प्रयास हो । दिवसको सेरोफेरोमा गाउँगाउँमा सञ्चालन भएका भूकम्पीय सुरक्षा रयाली, विद्यालयमा आयोजना हुने साहित्यिक प्रतियोगिता जस्ता गतिविधिले एकातिर जनसमुदायमा जागरण फैलाउने काम गर्‍यो भने अर्कोतिर स्कूलका विद्यार्थीहरुलाई बच्चेदेखि भूकम्पीय सुरक्षामा लाग्न अभिप्रेरणा दियो । यसको दीर्घकालीन महत्व छ ।

यस्ता कार्यक्रमले घरघरमा र समुदायमा भूकम्पीय सुरक्षा र सुरक्षित पुनर्निर्माण चासो र छलफलको विषय बन्यो । १९९० सालको भूकम्प हामीले सुन्थौं तर त्यसको चोट महशुस गरेका थिएनौं । त्यसैले भूकम्प प्रतिरोधी घर

बनाउनु पर्छ भन्ने हेक्का अधिकांश नागरिकमा भएन। गोर्खा भूकम्पको चोट हामी आफैले अनुभव गर्यौं, तसर्थ घर बलियो बनाउनु पर्दो रहेछ भन्ने चेतना दिलाइदियो। तर, कमजोर घर कसरी लड्दो रहेछ र घर बलियो हुन के गर्नु पर्दो रहेछ भन्ने कुराको ज्ञान हामीलाई कम थियो। सो ज्ञान कम्पन मञ्च प्रदर्शनले दिलायो। जहाँ जुन किसिमका घर बन्छन्, ती ठाउँमा सोही अनुसारको मोडेल बनाएर कम्पन मञ्चको प्रदर्शन गरियो। आँखाले देखेपछि विश्वास हुने मनोविज्ञान बोकेको समुदायमा गहिरो छाप छोड्यो।

नेपाली मौलिक लोकभाकाहरुले सुन्ने व्यक्तिको मुटुमा छिटो छुन्छन् र व्यक्तिहरु प्रभावित पनि भइहाल्छन्। गीत संगीतकै कारण कतिपयले जीवन व्यवहार परिवर्तन पनि गर्छन्। यही कुरा मध्येनजर गर्दै पुनर्निर्माणको दौरान देउसी भैलो कार्यक्रमको आयोजना गरियो। पुनर्निर्माण भएकै घरमा पुगेर छायांकन गरिएको देउसी भैलो कार्यक्रमले त्यो ठाउँमा एकखालको सकारात्मक संचार त गर्यो नै। टेलिभिजन कार्यक्रममार्फत देशैभर प्रसारण हुँदा तिहारको समयमा हरेक घरमा भूकम्पीय सुरक्षा र सुरक्षित पुनर्निर्माण विमर्शको विषय बन्यो।

कुनै विषयमा लक्षित समूह वा वर्गलाई जागरुक बनाउन गीत संगीत जस्तै अर्को प्रभावकारी माध्यम हो सडक नाटक। पुनर्निर्माणको दौरान भूकम्प प्रभावितहरुलाई अवस्थाबारे बोध गराउन

र सुरक्षित आवास नहुँदा के हुन्छ भन्ने विषयलाई भावनात्मक ढंगले पस्कँदा मर्मस्पर्शी बन्यो। गोर्खा भूकम्पका कारण चोटमा परेका आम नागरिकलाई स्थानीयकरण गरिएका यस्ता माध्यमहरुले उर्जा भने काम गर्यो। उनीहरुलाई भूकम्पको पीडा भुलाउन, पुनर्निर्माणमा प्रोत्साहन गराउन, सिकेका शीपलाई दीर्घकालिन उपयोग गराउन उत्प्रेरणा भर्यो। विपद् पछिको पुनर्स्थापना र पुनर्निर्माणमा लाभग्राहीहरुलाई रमाइला र मन छुने यस्तै सिर्जनशील माध्यमबाट अभिप्रेरित गर्न सकियो भने अपेक्षित परिणाम प्राप्त हुन्छ।

आवास पुनर्निर्माणमा डकर्मी तालिम, प्रभाव र सिकाई

२०७२ सालको गोरखा भूकम्पका कारण क्षति भएका आठ लाखभन्दा बढी निजी घरहरुको पुनर्निर्माण एकैपटक सम्भव थिएन । तर सँगसँगै गर्नु पर्ने नै थियो । पुनर्निर्माण अभियान शुरु हुँदै गर्दा गाउँगाउँमा तालिमप्राप्त डकर्मीहरुको अभाव थियो । गोरखा भूकम्प अघि गाउँघरमा सिमित संख्यामा घरहरु बन्ने गर्थे । भूकम्प प्रतिरोधी घर बनाउन सक्ने दक्ष कामदारहरु थोरै थिए । त्यसमाथी तालिमप्राप्त डकर्मीहरु शहर वा शहरउन्मोख क्षेत्रहरुमा बढी केन्द्रित थिए । अर्कोतिर ग्रामीण क्षेत्रमा बन्ने परम्परागत घरहरुलाई भूकम्प प्रतिरोधी बनाउन सकिन्छ भन्ने ज्ञान थिएन । टहराको कष्टपूर्ण जीवनबाट लाभग्राहीहरुलाई मुक्ति दिलाउन एकातिर निजी घरहरु छिटो निर्माण गर्नुपर्ने थियो, अर्कोतिर भूकम्पीय दृष्टिले सुरक्षित हनुपर्ने पनि थियो । यो परिप्रेक्ष्यमा डकर्मी तालिम कोशेढुंगा सावित भएको छ ।

नेपालमा भूकम्प अघि पनि डकर्मी तालिमहरु सञ्चालन भइरहेका थिए । तर त्यस्ता तालिमहरु शहरी निर्माणका विषयमा बढी केन्द्रित थिए । तालिमका विषयमा विगतको अनुभव र पाकिस्तान, भारत लगायतका मुलुकमा भएको पुनर्निर्माणको अनुभवलाई समेत आत्मसात गर्दै परिस्कृत पाठ्यक्रम अनुसार ७ दिने डकर्मी

तालिमहरु गाउँगाउँमा सुरु भए । ग्रामिण र शहरी डकर्मीका लागि छुट्टाछुट्टै तालिम भए ।

अर्धदक्ष मिस्त्रीहरुलाई तालिमपश्चात दक्ष त बनाइयो तर त्यतिले पुग्ने कुरै थिएन । त्यसैले डकर्मीको अभाव पुर्ति गर्न ५० दिने कार्यगत तालिममार्फत हजारौं नयाँ डकर्मी पनि उत्पादन गरियो । यस्तै आंशिक क्षति भएका घरहरुलाई रेट्रिफिट अर्थात प्रबलीकरण गर्नका लागि पनि सरकारको नेतृत्वमा विभिन्न संघसंस्थाले तालिमहरु

सञ्चालन गरे। कुनै एक किसिमको तालिम लिएका डकर्मीहरूको बहुक्षेत्रमा क्षमता अभिवृद्धि गर्न पुनर्ताजगी तालिमहरू पनि सञ्चालन गरिए। यी विविध खाले डकर्मी तालिमहरूबाट हजारौं दक्ष डकर्मीहरू उत्पादन भए।

निर्माणको क्रममा डकर्मीहरूले गर्दै आइरहेका मुख्य कमजोरीहरूलाई औल्याएर त्यसलाई सुधारनेमा जोड दिनु र डकर्मीहरूलाई विषयप्रति संवेदनशील बनाउनु डकर्मी तालिमको सुन्दर पक्ष थियो। सुरक्षित घर कसरी बनाउने भन्ने मात्र नभएर किन बनाउने भन्ने कुरामा ध्यान केन्द्रित गराउँदा डकर्मी तालिम प्रभावकारी बन्यो। अझ डकर्मीहरू जहाँ छन्, त्यहि पुगेर तालिम सञ्चालन गर्दा डकर्मीहरूलाई सहज पनि भयो। डकर्मी तालिमकै दौरान गाउँगाउँमा निर्माण भएका प्रदर्शन मोडेलले समुदायका हरेक व्यक्तिलाई निर्माणको विधि र पद्धतिबारे ज्ञान दिएको छ।

विगतदेखि नै नेपालको निर्माण अभ्यास हेर्ने हो भने घर निर्माणमा डकर्मीहरू निर्णायक हुँदै आएका छन्। घरधनीहरूका लागि प्राविधिक जनशक्ति वा निर्माणकर्मी जे भनेपनि डकर्मी नै हुन्। उनीहरूकै सल्लाहमा घर निर्माण हुने भएकाले उनीहरूको क्षमता, सीप र ज्ञान बढ्नु नेपालको लागि सुखद कुरा हो। पुनर्निर्माणका दौरान बनेका घरहरू मध्ये ९० प्रतिशत घरहरू तालिमप्राप्त डकर्मीहरूले बनाएका छन्। ती डकर्मीहरूले धेरै घरधनीहरूको विचार परिवर्तन

गराएका छन्। तालिमप्राप्त डकर्मीहरूले आफूसँगै काम गराउँदै नयाँ मिस्त्रीहरूको पनि सीप अभिवृद्धि गरेका छन्। तालिमबाट प्रत्यक्ष रूपमा डकर्मीहरू लाभान्वित भएपनि अप्रत्यक्ष रूपमा धेरै व्यक्तिहरूलाई फाइदा भएको छ। अहिले हस्तान्तरण भएको ज्ञान र सीप भविष्यमा नेपालमा हुने कुनै पनि प्रकारको निर्माणमा प्रयोग हुने छ। तालिम प्राप्त डकर्मीहरू सुरक्षित निर्माण संस्कारको सूचना बहाक पनि बने। उनीहरूलाई पुनर्निर्माणकै दौरान घुम्ती डकर्मीहरूमा रूपमा नियुक्त गरेर सरकारले सीपको सम्मान पनि गरेको छ। तालिमप्राप्त डकर्मीहरूको अभिलेख हरेक पालिकाहरूमा सूचीबद्ध गरिएको छ, जसले तालिमप्राप्त डकर्मी खोज्ने जो सुकैलाई सहजै उपलब्धता हुने छ।

डकर्मी तालिम र पुनर्निर्माण अभियानका सम्बन्धमा असंख्य सिकाइहरू प्राप्त भएका छन्। जनचेतना र प्राविधिक सहायता सँगै डकर्मी तालिमले मात्रै अपेक्षित परिणाम प्राप्त गर्न सकिन्छ। तालिम प्राप्त डकर्मीहरू समूहगत रूपमा गाउँ गाउँमा परिचालन भएर परम प्रणाली मार्फत काम गर्न सकेमा उत्साहजनक परिणाम प्राप्त हुने रहेछ।

डकर्मीहरुलाई एउटा किसिमको तालिम दिएर मात्र पनि पर्याप्त नहुने रहेछ। नेपालको पुनर्निर्माण अभियानमा डकर्मी तालिमको योगदान अतुलनीय रह्यो। डकर्मी तालिमले पुरानो पुस्ताको मिस्त्रीहरुमा दक्षता त अभिवृद्धि गर्‍यो नै, नयाँ पुस्तालाई समेत सुरक्षित निर्माणमा अग्रसर गरायो। एनसेट बलियो घर कार्यक्रमको कार्यक्षेत्रमा तालिम प्राप्त डकर्मीहरु मध्ये करिब ६० प्रतिशतको उमेर ४० वर्ष भन्दा कम थियो। यो पुस्ताले अर्को पुस्तालाई अहिले सिकेको सीप र ज्ञान हस्तान्तरण गर्नेछ, किनकी नेपालको निर्माण संस्कार हजुरबुवाबाट बुबामा र बुवाबाट छोरा हस्तान्तरण हुँदै आएको छ। डकर्मी तालिमले दक्षता र सीप मात्रै दिएको छैन, रोजगारीको समेत अवसर बढाएको छ। तालिमप्राप्त डकर्मीको दैनिक ज्यालामा निकै वृद्धि भएको छ। यसले निर्माणकर्मी र उनीहरुमा आश्रित परिवारको जिविकामा उल्लेख्य सहयोग पुगेको छ। डकर्मी तालिमले केवल पुनर्निर्माणको अभियानलाई पुरा मात्र गरेन, नेपालमा सुरक्षित निर्माणको संस्कृति समेत स्थापित गरेको छ। अब तालिमप्राप्त डकर्मी जहाँ पुगेपनि उनीहरुको सीप र ज्ञानले सुरक्षित निर्माणको आधार तयार गर्नेछ।

पुनर्निर्माणमा आम सञ्चार माध्यमको प्रयोग, प्रभावकारिता र सिकाई

गोर्खा भुकम्पपछिको पुनर्निर्माण घरधनी स्वयम्को नेतृत्वमा हुँदै थियो। जसका लागि नागरिक आफैँ सचेत हुन जरुरी थियो। यो किन पनि भने लाभग्राहिहरुले सरकारको मापदण्ड पालना गर्दै भुकम्प प्रतिरोधी घर निर्माण गर्नुपर्ने थियो। पुनर्निर्माणको शुरुवाती दिनहरु फर्केर हेर्ने हो भने: मानिसहरु आफु अनुकूल घरहरु बनाउँदै थिए। कोहि त लाखौँ खर्च गरी जस्तापाता, फलाम र प्लाईले बारेको अस्थायी टहरा बनाउन हतार गर्दै थिए। यता केन्द्रमा पुनर्निर्माणको नीति, योजना र कार्यक्रम बन्दै थियो। जनता पालभित्र कष्टकर जिन्दगी बिताउँदै थिए। त्यहि बेला, सरकारले ल्याएका अनुदान वितरणका नीतिहरु, मापदण्ड र शर्तहरु, अनुदान लिने प्रक्रिया, भुकम्प प्रतिरोधी घर निर्माण गर्ने जस्ता प्राविधिक विषय, समय समयमा फेरबदल हुने नीति, समयसीमा र कार्यविधीहरु लाभग्राहीसम्म पुग्नुपर्ने थियो। आम लाभग्राही द्विविधामा पनि थिए। यहि बेला चाहिएको थियो जनचेतना अभिवृद्धिका कामहरु।

यहि गाम्भीर्यतालाई आत्मसाथ गर्दै राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणको नेतृत्वमा साभेदार संघ संस्थाहरुले जनचेतना अभिवृद्धिका गतिविधि सञ्चालन गरे। एनसेट जस्ता संघसंस्थाहरु जसले गोर्खा भुकम्प अगाडीका दशक देखिनै

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका क्षेत्रमा जनचेतना विस्तार गरिरहेका थिए, उनीहरुलाई जनचेतना विस्तारमा लाग्न थप अवसर जुट्यो। विविध सञ्चारका साधन प्रयोग गरी पुनर्निर्माणमा व्यापक चेतना विस्तारको काम भए। पुनर्निर्माणको काम प्राविधिक विषय मात्र थिएन, यसका सामाजिक, आर्थिक र सांस्कृतिक पक्ष पनि थिए। यी विषय बुझाउन पनि आमसञ्चारमाध्यमको प्रयोग औचित्यपूर्ण बन्यो।

पुनर्निर्माण शुरु भएदेखि नै सञ्चालन भएको बलियो घर नियमित टेलिभिजन कार्यक्रमले पुनर्निर्माणमा भइरहेको गाउँगाउँको बस्तुस्थिति र प्रगति मात्र देखाएन, लाभग्राहिको गुनासो, समस्या देखि केन्द्रिय तहको पुनर्निर्माण नीति, रणनीति र कार्यक्रमहरु सरल भाषामा लाभग्राहीकै बीचमा पुर्याउने काम गर्‍यो। कहिले गाउँको पुनर्निर्माणको अवस्था, कहिले चुनौतिका कथा, कहिले सफलताका कथा, कहिले छलफल/बहस त कहिले समस्याको पहिचान गरी उपयुक्त निकासका लागि पहलकदमी, टिभी कार्यक्रम यसर्थमा उल्लेखनीय रह्यो। पुनर्निर्माण शुरु गर्न

नसकेका लाभग्राहिहरूको दुःखमा साथ दिन उनीहरूकै बस्तीमा पुगी, उनीहरूकै आवाजमा समस्या राख्दा जहाँ, जसरी प्रभाव पर्नुपर्ने थियो, पर्यो। कतिपय अवस्थामा एजेण्डा तय गर्ने काम पनि टिभी कार्यक्रमले गर्‍यो।

बलियो घर टेलिभिजन कार्यक्रमले गरेको निरन्तरको रिपोर्टिङ्ग र संवाद नै कार्यक्रम प्रतिको विश्वासको आधार बन्यो। नेपालको पुनर्निर्माणमा केन्द्रित एक मात्र टेलिभिजन कार्यक्रम हुनुले पनि बलियो घर टेलिभिजन कार्यक्रम सबैको साभा बन्न पुग्यो। सुरक्षित पुनर्निर्माणका लागि आवश्यक विधि र प्रविधिहरू सरल ढंगले कार्यक्रमबाटै सिकाइयो। जुन विषय लाभग्राही मात्र नभई स्वयम् तालिमप्राप्त डकर्मी र प्राविधिकहरूका लागि समेत उपलब्धीपूर्ण रह्यो। कार्यक्रमको प्रत्येक भाग नेपालको पुनर्निर्माणको इतिहास बुझ्न चाहनेहरूका लागि राम्रो दस्तावेज बनेको छ। भूकम्पअघि पनि टिभी कार्यक्रमहरू सञ्चालन भएका थिए। विपद् जोखिम न्यूनीकरण र पुनर्निर्माणमा केन्द्रित रही सञ्चालनमा आएका ६०० बढी साप्ताहिक टेलिभिजन कार्यक्रमले मानिसमा विपद्, यसले निम्त्याउने क्षति, पुर्वतयारी र सुरक्षित पुनर्निर्माणसम्मको चक्रका विषयमा ज्ञान हासिल गर्न ठुलै मद्दत मिलेको छ।

टेलिभिजन कार्यक्रमले आम रूपमा सचेतना विस्तार त गर्‍यो नै, यही कार्यक्रम हेरेर मात्रै पनि कतिपयले सुरक्षित घर निर्माण गरेका छन् भने कतिपयले घरको प्रबलीकरण गर्दा टेलिभिजन कार्यक्रमलाई आधार मानेका उदाहरण छन्। यो ठूलो उपलब्धी हो।

नेपाल जस्तो पहाडी र दुर्गम भूगोलमा बस्ने मानिसहरूका लागि टेलिभिजन र पत्रपत्रिकाहरू पहुँच बाहिरका कुरा हुन्। तसर्थ स्थानीय भाषामै, सरल रूपमा पुनर्निर्माणका जानकारीसँगै प्राविधिक विषयको सुक्ष्म जानकारीहरू दिने काम एफएम रेडियोहरूले गरे। जुन सुचना लाभग्राहिले मात्र होईन, डकर्मी, प्राविधिक, स्थानीय तहका जनप्रतिनिधी देखि कर्मचारीसम्मले घरघरमै बसेर प्राप्त गरे। यसले पुनर्निर्माण प्रतिको बुझाई परिष्कृत गर्न मद्दत पुग्यो। रेडियो सुनेरै धेरै मानिसले सुरक्षित घर बनाउने तौरतरिकाबारे जान्ने मौका पाए। यस्ता रेडियो कार्यक्रम धेरै संघसंस्थाले सञ्चालन गरे। स्थानीय रेडियोहरू भूकम्प प्रभावितहरूको घरघरै पुगेर उनीहरूको चासो र गुनासो संकलन गरेर आवाज मुखरित गरे जसले छुट्टै प्रभाव पार्यो।

पुनर्निर्माणका दौरान र त्यो भन्दा अधिदेखि टेलिभिजन र रेडियोमा प्रसारण भएका विभिन्न सुचनामुलक र सन्देशमुलक श्रव्य/दृष्य सामाग्रीहरूले मानिसहरूमा सचेतना वृद्धिसँगै उत्प्रेरणा जगाउने र विपद्का समयमा संयमित रही प्रतिकार्यमा उत्रने आँट भरिदियो। टेलिभिजन र रेडियो कार्यक्रमको प्रभावकारिताबारे गरिएको अध्ययनले यी माध्यमकै कारण लाखौं लाभग्राहीहरू लाभान्वित भएको तथ्य उजागर गरेको छ।

त्यस्तै: पुनर्निर्माणसँग सम्बन्धित विभिन्न गतिविधि र सन्देशमुलक जानकारी दिने देखि सुभावा र गुनासो संकलन गर्न छापा माध्यम, अनलाईन मिडिया, युट्युव च्यानल, फेसबुक जस्ता सामाजिक सञ्जालको भुमिका महत्वपूर्ण बन्यो। कतिपय डकर्मी, लाभग्राही तथा प्राविधिकहरूले त सामाजिक सञ्जालहरूमा प्राप्त त्यस्तै सन्देशमुलक जानकारीहरू हेरेर घर निर्माण गरेको, तालिम सञ्चालन गरेकोसम्मका उदाहरणहरूले यी माध्यमको उपयोगिता र प्रभावकारिता सम्पुष्टि गर्छ।

सञ्चार माध्यमले मानिसहरूमा, अझ विपद्पछि, समस्यामा रहेका लाभग्राहीमा उत्प्रेरणा भर्ने काम पनि गर्छन्। त्यसैले यसको आवश्यकता र प्रभावकारिता विगतमा पनि थियो, वर्तमानमा पनि छ र भविष्यमा पनि रहिरहनेछ। यो बीचमा

सञ्चार माध्यमले सूचना मात्रै पस्किएनन्, पुनर्निर्माणको दौरान धेरै सञ्चारकर्मीहरूको पनि क्षमता अभिवृद्धि भएको छ। यसले अहिले मात्रै होइन, उत्थानशील समुदाय निर्माणका लागि दीर्घकालीन अर्थ समेत राख्छ। सचेतना विस्तारको काम एकपटक गरेर पुग्ने कुरा होइन। समय सन्दर्भ अनुसार परिस्थितिले नयाँ सूचनाको माग गर्छ। एउटा विषयको जानकारीले अर्को विषय जान्ने हुटहुटी जगाउँछ। ज्ञान कहिल्यै पूर्ण हुँदैन। पुनर्निर्माणका कुरा हुन् या विपद् जोखिम न्यूनीकरण कुरा हुन्, आमसञ्चार माध्यमबाट निरन्तर प्रवाह हुनुपर्छ। फेरि चेतना विस्तारका लागि एउटा मात्रै माध्यमले काम नगर्न सक्छ। धेरै खाले माध्यमहरूलाई एकीकृत ढंगले परिचालन गर्दा मात्रै अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुन्छ। अनि मात्र राष्ट्रले अटोट गरेका हरेक अभियानहरू सफल हुन सक्छन्।

सफलताका कथा: पुनर्निर्माणका नमूना गाउँ

गोरखा भूकम्पअघि सबै सामान्य चलिरहेको दैनिकी । २०७२ वैशाख १२ पछि भने विथोलियो । भूकम्पपछि सरकारको नेतृत्व तर घरधनीको स्वयंको स्वामित्व र अग्रसरतामा सुरु भएको पुनर्निर्माण काम अघि बढ्दै गर्दा सरकार, विभिन्न संघसंस्था, निजी क्षेत्र लगायतको उपस्थिति गाउँगाउँमा बाक्लियो । सरकारी अनुदान, विभिन्न संघसंस्थाको सामाजिक प्राविधिक सहयोग र घरधनीको अग्रसरतामा धेरै घरहरू भूकम्प प्रतिरोधी बने । घरधनीहरू बलियो घर बनेकोमा निश्चिन्त छन् ।

पुनर्निर्माणका दौरान घर बलिया बन्नु स्वभाविक पनि थियो । किनकी, गोर्खा भूकम्पले दिएको चेतका कारण आफू बस्ने घर सबैले बलियै बनाए । तर, पुनर्निर्माणका दौरान घर मात्रै बलिया बनेनन्, पूरै गाउँ/समाज नै बलिया बने-सुरक्षित बने । जुन गाउँ पुनर्निर्माण सक्दा नसक्दै नमूना गाउँको रूपमा परिचित बन्यो । यसअघि धेरैले नसुनेका गाउँहरू चर्चामा आए ।

दोलखाको आलम्पु

ढुंगाको गारो ढुंगाकै छानो रहेको, थामी जातिको उल्लेख्य वसोवास भएको यो गाउँ । जहाँ गोर्खा भूकम्पले ९९ प्रतिशत घर ध्वस्त भए । भूकम्पका विषयमा स्थानीयहरूलाई जनचेतना जगाउँदै डकर्मी उत्पादनबाट सुरु भएको पुनर्निर्माणको कामले एक दिन/दुई दिन गर्दै गति लिन थाल्यो । सुरक्षित वास नबनेसम्म यहाँका स्थानीयलाई निन्द्रै परेन, प्राविधिक/सामाजिक सहयोगका लागि गाउँ पुगेका टोलीले रातदिन खटेर काम गरे, जनप्रतिनिधिले समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गरे र पुनर्निर्माणले तीव्र गति लियो ।

पुनर्निर्माणमा युवा जनशक्तिको परिचालन राम्रो भयो, तालिम लिएका डकर्मीहरूलाई पुनर्निर्माण नसकेसम्म अन्यत्र नजान वडा कार्यालयले ह्वाउँ नै जारी गर्‍यो । स्थानीय श्रोतसाधनको

अधिकतम प्रयोग गरियो । केही जिल्लामा भर्खर पुनर्निर्माण सुरु हुँदै गर्दा यो गाउँमा पुनर्निर्माण सकिँदै थियो । आज आलम्पूले दोलखामा मात्र होइन देशै भर एक नमूना गाउँको रूपमा परिचय बनाएको छ । आलम्पूले पुनर्निर्माणमा प्रगतिमात्रै हासिल गरेन, भूकम्पीय दृष्टिले सुरक्षित पनि बनेको छ ।

धादिङको तिप्लिङ

जतिखेर पुनर्निर्माणले तीव्र गति लिनु पर्ने थियो, सो समयमा धादिङको उत्तरी भेगमा अवस्थित यो गाउँ सडक सञ्जालले जोडिएको थिएन । निर्माण सामग्री ढुवानी मुख्य समस्या थियो । सो बेला स्थानीयलाई परेको थियो कि सिमेन्ट, बालुवा, गिट्टी र रड बिना बलिया घर बनाउन सकिँदैन । स्थानीय निर्माण सामग्रीको प्रयोग गरेर पनि घर बलियो बनाउन सकिन्छ, भन्ने लाभग्राहीले जब बुझे तब सुरु भयो यहाँको पुनर्निर्माण ।

मछिङ्गो टोल अर्थात बलियो टोल । सबैभन्दा पहिलो यही टोलमा घरहरु बनेको र सबै बलिया भएका कारण स्थानीयहरुलाई यहाँका घरहरुलाई रोलमोडलको रूपमा लिए र अन्यत्र पनि यस्तै घर बनाउन थाले । तिप्लिङ क्षेत्रमा बनेका अधिकांश घरहरुमा सिमेन्टको प्रयोग छैन, फलामे डन्डीको प्रयोग देखिँदैन, न अत्याधुनिक निर्माण सामग्रीको नै प्रयोग भएको पाइन्छ, सबैले स्थानीय स्रोतसाधनकै प्रयोग गरेर बलिया घर बने । घर निर्माणका क्रममा निरन्तरको प्राविधिक निरीक्षण भएकाले घरहरु सरकारी मापदण्डमै बनेका छन् ।

धादिङको खाल्टे

खाल्टे स्थित बाहुन डाँडा । यो गाउँको पुनर्निर्माणले धेरैलाई लोभ्याउँछ । ३५ घर धुरी रहेको यो गाउँमा ३ वर्षसम्म पुनर्निर्माण सुरु नै हुन सकेन । जब सुरु भयो त्यसको ७ महिनामा सबै गाउँ पुनर्निर्माण सम्पन्न भयो ।

हो, ढिलै भएपनि भूकम्प प्रतिरोधी घर, प्राविधिक सहयोग र अनुदान किस्ता सम्बन्धि सही सूचना पाउन सकेका कारण बलियो आवास नपाएर छटपटाएका स्थानीयहरुले एकैसाथ गाउँ नै जुरुक्क उठाए । पुनर्निर्माणमा तँछाडमछाड गरे, पुनर्निर्माण उत्सव जस्तो बन्यो । गाउँ यति छिटो र बलियो पुनर्निर्माणका लागि फरक काममा फरक व्यक्तिको भूमिका छ । यो गाउँ पुनर्निर्माणमा तालिम प्राप्त डकमी डीलबहादुर थापा मगर भने भुल्लै नसकिने पात्र हुन् । जसले

तालिम नलिएका ३० भन्दा बढी स्थानीयहरुलाई सिप सिकाए र पुनर्निर्माणमासँगसँगै लगाए । डीलबहादुरले घर बलियो बनाउनमा कुनै सम्झौता गरेनन्, आफू जस्तै दर्जनौं डकर्मी पनि जन्माए र गाउँलाई नमूनाको रुपमा स्थापित गराए । खाल्टेस्थित बाहुन डाँडा आज नमूना गाउँ बनेको छ ।

नुवाकोटको गुर्जे

काठमाडौँबाट नजिकै रहेको नुवाकोट स्थित गुर्जे गाउँ । यो गाउँलाई स्थानीयहरु बत्ति मुनिको अँध्यारो गाउँको रुपमा चिन्छन् । काठमाडौँबाट नजिक रहेर गाउँको रुपमा चिन्छन् । काठमाडौँबाट नजिक रहेर गाउँको रुपमा चिन्छन् । काठमाडौँबाट नजिक रहेर गाउँको रुपमा चिन्छन् ।

पनि विकास पूर्वाधारमा पछि रहेको यो गाउँमा पुनर्निर्माणको प्रगति भने अत्यन्तै उत्साह जनक छ । गुर्जे गाउँमा ८० घरधुरी - करीब एक घरधुरी बराबर एक जना डकर्मी । यो गाउँमा पुनर्निर्माणले सफलता पाउनुको पछाडि डकर्मीहरुकै ठूलो भूमिका छ । आर्थिक हिसाबले कमजोर तर जनशक्ति र सामुहितामा भने यो गाउँ अत्यन्तै धनी । गाउँका अधिकांश घरहरु अर्मपर्मले नै बने ।

सायद: अर्मपर्ममा काम नभएको भए गुर्जे गाउँको पुनर्निर्माण सम्पन्न हुने थिएन । अर्मपर्ममा काम र भए/गरेका कामको निरन्तर प्राविधिक निरीक्षण हुँदा यो गाउँले पनि पुनर्निर्माणमा नसोचेको प्रगति हाँसिल गर्‍यो । आलम्पू, तिप्लिङ, बाहुनडाँडा वा गुर्जे मात्रै होइन, यस्ता दर्जनौं गाउँहरु बनेका छन् जसले पुनर्निर्माणपछि परिचय बदलेका छन् । दलितहरुको बाक्लो बस्ती रहेको दोलखाको लामिडाँडा र लादुक नै किन नहोस् वा दक्ष जनशक्तिको अभाव रहेको काफलछाप र पात्ले नै किन नहोस् । यी गाउँहरुले पुनर्निर्माणमा एउटा नमूनाको रुपमा आफूलाई प्रस्तुत गरेका छन् ।

कार्यगत तालिम अर्थात ओजेटीको कार्यान्वयन र प्रभाव

गोर्खा भूकम्पले ८ लाख बढी घरहरूलाई क्षतिग्रस्त बनायो । भत्किएका घरहरू चाँडोभन्दा चाँडो बनाउनुपर्ने थियो । अहिलेको गाउँपालिकाको एउटा वडामा पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने घरको संख्या सारदर एक हजारको थियो । तर एउटा वडामा काम गरिरहेका मिस्त्रीहरूको संख्या बीस देखि पच्चिसको हाराहारीमा थियो । भूकम्पअघिको कुरा गर्ने हो भने, तत्कालीन गाविसमा १ बर्षमा बढीमा १० वटा घर निर्माण हुन्थे, त्यही बीस पच्चिस जनाको संख्याले पुग्थ्यो पनि । बर्षदिनलाई केलाउने हो भने वर्षात, चाडवाड, खेतिपातिको समयलाई कटाउँदा जम्मा ३ महिना घर निर्माण हुन्थे, खासगरी हिउँदको समयमा । भूकम्पपछि भने पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने घरहरूको संख्या असाध्यै धेरै तर निर्माणकर्मीहरूको संख्या थोरै थियो । र बाह्रमास काम नगरी यति धेरै घर पुनर्निर्माण गर्न सम्भव पनि थिएन ।

परम्परागत रूपमा डकमीको सीप हस्तान्तरण हुँदै आइरहेको अवस्था र घर बनाउने काम गरिरहेका डकमीहरूमै पनि भूकम्पीय दृष्टिले सुरक्षित निर्माण गर्ने ज्ञानको अभाव थियो । उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु त छँदै थियो, एकैपटक धेरै घर निर्माण गर्नुपर्ने भएकोले नयाँ डकमी चाहिएको पनि थियो । हाम्रो गाउँठाउँमा निर्माणकर्मीकै रूपमा नभएपनि अनौपचारिक

निर्माण क्षेत्रमा सहयोगीको रूपमा ज्याला मजदुरी गरिरहेका जनशक्ति भने थियो । जसमा महिलाको संख्या पनि उल्लेखनीय थियो । तसर्थ नयाँ सिपालु निर्माणमी उत्पादन गर्नु अपरिहार्य थियो ।

यहि आवश्यकतालाई मध्यनजर गर्दै गोरखा भूकम्पपछिको पुनर्निर्माणमा (On-the-Job Training) अर्थात कार्यगत तालिमको व्यापक सञ्चालन भयो । हुन त कार्यगत तालिम नौलो विषय थिएन । प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम परिषद् सिटिईभिटीमार्फत यस्ता तालिम हुन्थे तर निर्माण क्षेत्रमा लेबरको रूपमा काम गरिरहेको जनशक्तिलाई टाढा कतै लगेर सानो प्रदर्शन मोडल विकास गरेर तालिम सञ्चालन भइरहेको थियो । तर गाउँको कुनै एउटा भत्किएको घरको जगदेखि छाना छानै प्रक्रियासम्म लेबरको रूपमा समेत काम नगरेका वा हल्काफुल्का काम गरिरहेका मिस्त्रीहरुलाई ५० दिनसम्म सिकाउने र उक्त घरको पुनर्निर्माण पनि हुने गरी सञ्चालन भएको तालिमले छुट्टै माहौल सिर्जना गर्‍यो । यस खाले तालिमले एकातिर पुनर्निर्माणको महाअभियानका लागि आवश्यक दक्ष डकर्मीको आवश्यकता परिपूर्ति गर्‍यो भने अर्कोतिर मोडेल घरहरु मार्फत भूकम्प प्रतिरोधी निर्माण पद्धतीलाई गाउँगाउँमा विस्तार गर्‍यो । चुलिदै गहिरहेको निर्माण कर्मको अस्वभाविक दैनिक ज्याला पनि एक हदसम्म नियन्त्रित हुँदै गयो र सम्भावित घरको लागतमा हुन सक्ने अस्वभाविक वृद्धि समेत रोकिँदै गयो ।

पुनर्निर्माणका क्रममा सञ्चालित यस्ता कार्यगत तालिम मार्फत यसअघि निर्माण कार्यमा संलग्न भएका वा नभएका गरी करिब २५ हजार बढी नयाँ डकर्मीहरुले भूकम्प प्रतिरोधी निर्माणबारे

सैद्धान्तिकसँगै व्यवहारिक ज्ञान प्राप्त गरे । जसमा बलियो घर कार्यक्रमबाट ५४ सय बढी तालिमप्राप्त भए । बलियो घरमार्फत तत्कालीन गाविसका हरेक वडामा एउटा एउटा नमुना घर निर्माण भए । अझ, यसरी निर्माण हुने घरहरुलाई राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणले अति विपन्न र जोखिम वर्गका घरधनीहरु मध्येबाट छनौट हुने गरि मापदण्ड नै बनाईदिदा, यो तालिमबाट दलित, एकल महिला तथा विपन्न घरपरिवारको पुनर्निर्माणमा थप टेवा पुग्यो ।

एकातर्फ, कार्यगत तालिमले पुनर्निर्माणका लागि तत्कालीन अवस्थामा अपुग निर्माणकर्मीको आवश्यकता पूर्ति गरिदियो भने अर्कोतर्फ, भूकम्पले तहस-नहस बनाएको दैनिकीलाई तालिमपछि प्राप्त रोजगारीले थोरै भए पनि

सहज बनाइदियो । तालिममा सहभागिताको मापदण्डले नै न्युन आय भएका, दलित परिवार, अति विपन्न तथा महिलाहरुलाई विशेष प्राथमिकता दिएकाले यो वर्गको सीप विकासमा पनि ठूलो प्रगति हासिल भयो । विशेषतः निर्माण कार्यमा संलग्न हुँदा पनि कुनै खाले तालिममा समावेश हुन नसकेका महिलाहरुको यो तालिममा उल्लेखनीय सहभागिता रह्यो । तालिमपछि उनीहरुको आर्थिक जिवनमा मात्र होईन् सामाजिक जिवनमा पनि परिवर्तन आएको छ । समाजले उनिहरुलाई हेर्ने दृष्टिकोण र गर्ने व्यवहारमा परिवर्तन आएको छ । किनकी उनीहरुको लागि यो तालिम आत्मनिर्भरताको बाटो मात्र बनेन चेतना विस्तारको अभियान पनि बन्यो ।

कार्यगत तालिमका क्रममा न्युन आय भएका, जोखिमयुक्त परिवारको घर पुनर्निर्माण भयो । आँकडा कै आधारमा भन्ने हो भने बलियो घरद्वारा सञ्चालित ९१० कार्यगत तालिम सञ्चालन भएका घर मध्ये झण्डै दुई तिहाई घरहरु जोखिमयुक्त परिवारका थिए, जो आफै घर निर्माण गर्न असमर्थ थिए । यो नै यस कार्यक्रमको अप्रत्यक्ष तर बलियो पक्ष बन्न पुग्यो । कार्यगत तालिम समावेशिताका हिसाबले पनि उत्कृष्ट नुमना बन्न सफल भयो । गोरखा भुकम्पमा अति जोखिमका वर्ग अनि महिलाहरु बढि प्रभावित बने । कार्यगत तालिमबाट करिब

२६ प्रतिशत महिला दक्ष हुनु आफैमा उपलब्धिपूर्ण नतिजा हो ।

कार्यगत कार्यक्रमको अर्को सुन्दर पक्ष भनेको स्थानियले आफ्नै टोलमा, आफ्नै आँखा अगाडी ५० दिनसम्म भुकम्प प्रतिरोधी घर निर्माण भइरहेको देख्नु । जसले उनीहरुमा भुकम्प प्रतिरोधी निर्माण प्रविधि र पद्धति प्रति विश्वास जागृत गर्न मद्दत पुग्यो । जनचेतनाको विस्तारका लागि यो प्रयास एउटा दह्रो अस्त्रको रुपमा स्थापित भयो ।

कार्यगत तालिम आफैमा ढिला सुरु भयो । ढिला सुरु भइसकेपछि पनि कार्यगत तालिम गर्नका लागि घर चयन गर्नु आफैमा चुनौतिपूर्ण थियो । त्यसमाथी तत्कालीन अवस्थामा डकर्मीको रूपमा काम गर्ने युवाहरूको कमी हुनु र भएकाहरूमा पनि अनिच्छा हुनु अर्को चुनौतिको विषय थियो । तर डकर्मी हुँदाका फाईदा, भूकम्पबाट ढलेका आफ्ना समुदाय उठाउने महत्वपूर्ण अवसर देखिएपछि आकर्षण पनि बढ्यो । तसर्थ कार्यगत तालिमबाट दक्ष बनेका निर्माणकर्मीहरूले पुनर्निर्माणको तत्कालिन समयमा निकै कुशलता पूर्वक काम गरे । उत्पादित दक्ष डकर्मी मध्ये धेरै अझै यहि पेशामा क्रियाशिल छन्, आफ्नो

जीवनस्तर उकाशेका छन् र अन्य मानिसहरूलाई सँगसँगै दक्ष पनि बनाउँदै लगेका छन् ।

यदि कार्यगत तालिम मार्फत करिब २५ हजारको संख्यामा दक्ष डकर्मीहरू निर्माण नगरिएको भए ५ वर्षे पुनर्निर्माण महाअभियानमा निजी आवास पुनर्निर्माणको काम यति सहज ढंगले अघि बढ्दैनथ्यो । यदि कार्यगत तालिम सञ्चालन नभएको भए डकर्मीको अभावमा कि त घरै नबन्ने स्थिति वा बने पनि भूकम्प प्रतिरोधी घर नबन्ने स्थिति हुन सक्थ्यो । साथै ठूलो मात्रामा रोजगारी पनि सिर्जना हुने थिएन ।

पुनर्निर्माणका दौरान सञ्चालन भएको कार्यगत तालिम प्रभावकारी त देखियो नै । तर यसको निरन्तर प्रयोग जरुरी छ । भूकम्प प्रभावित ठाउँहरूमा सञ्चालन भएको यही खाले तालिम अन्यत्र जहाँ भूकम्प गएको छैन, त्यहाँ पुग्न जरुरी छ । घर निर्माण मात्रै होइन, अन्य संरचना निर्माणको लागि पनि यही जनशक्तिको सीप र ज्ञानलाई प्रयोग गर्न सकिन्छ । यति मात्रै होइन, कार्यगत तालिममार्फत उत्पादित दक्ष जनशक्तिको दिगो परिचालनको प्रश्न पनि सँगै आउँछ । अब प्रत्येक स्थानिय तहले तालिमप्राप्त ठूलो जनशक्तिको सीप र दक्षता उपयोग गर्ने निती र कार्यक्रम बनाउन जरुरी छ । साथै उत्पादित जनशक्तिले पनि डकर्मी पेशा सीपयुक्त, मर्यादित र सम्मानित पेशा हो भनेर गहिरो गरी आत्मसाथ गर्न जरुरी छ ।

रेट्रोफिट अर्थात प्रबलीकरण: कार्यान्वयन र प्रभाव

रेट्रोफिट यस्तो प्रविधि हो जसले घरलाई पूर्णरूपमा बाँधेर एकढिक्का बनाउँछ र घर बलियो हुन्छ। गोर्खा भूकम्पले लाखौं घर भत्कायो। लाखौं घरहरूमा आंशिक क्षति भयो। आंशिक क्षति भएका घर भत्काएर बनाउँदा, भत्काउनै खर्च अनि बनाउन भन्ने ठूलो खर्च लाग्ने। त्यत्तिकै टालटुल गरेर बस्दा जोखिम भन्ने बढ्ने। भूकम्प

प्रभावितहरूलाई भने यी दुवै विषयले पिरोलिरहेका थियो। कुन विकल्पमा जाने अन्यौलता थियो। अन्यौलता केही समय लम्बिरह्यो। आंशिक क्षति भएका घरहरूमध्ये कतिपयले पुरै भत्काएर नयाँ बनाए, कतिले चाँही राखनधरणका लागि प्रयोग गरिरहे। कतिपय ठाउँमा जोखिम मोल्दै मानिसहरू आंशिक क्षति भएकै घरमा बस्न थाले। पुनर्निर्माणको चौथो वर्षमा आउँदा सरकारले नयाँ विकल्प अगाडि सार्नो प्रबलीकरण अर्थात रेट्रोफिट।

हुन त गोर्खा भूकम्पपछि बढी चर्चा भएपनि रेट्रोफिट नेपालका लागि नयाँ प्रविधि भने होइन। शिक्षा विभागको नेतृत्व र साभेदार संघ संस्थाहरूको सहयोगमा २०५४ सालमा भक्तपुरको नडखेलमा रहेको श्री भूवनेश्वरी विद्यालयको भवनबाट रेट्रोफिट कार्य शुरु भएको हो। गोर्खा भूकम्प अघि करीब ३ सय सरकारी विद्यालय भवनहरू रेट्रोफिट भइसकेका थिए, जुन गोर्खा भूकम्पको बेला बलिया सावित भए। रेट्रोफिट त्यस्तो प्रविधि हो जसले घरलाई पुरानै आकारप्रकार र पहिचानमा यथावत राख्दै पहिलेको भन्दा अझ बलियो बनाउँछ। क्षति भएका घरलाई भत्काएर उस्तै घर निर्माण गर्न लाग्ने खर्चको लगभग २५ देखि ३० प्रतिशत लागतमै घर रेट्रोफिट गर्न सकिने अध्ययनले देखाएको छ। गोर्खा भूकम्पको सन्दर्भमा कुरा

गर्ने हो भने मौलिक पहिचान बोकेका अनि ठूलो पुख्र्यौली घरमा बसिरहेकाहरूका लागि २ कोठे घर अपुग थियो, जसको पूर्ति रेट्रोफिट गरेका घरले मात्र गर्न सक्थ्यो ।

रेट्रोफिटकै कारण पुर्खाले बनाएका पुराना संरचनाका धेरै घरहरू संरक्षित भए, समयको बचत भयो, पचासौँ घर रेट्रोफिट हुँदा सयौँको संख्यामा रेट्रोफिट गर्न सक्ने दक्ष डकर्मीहरू उत्पादित भए । पुनर्निर्माणको पछिल्ला वर्षहरूमा यो प्रविधिले आम नागरिकको विश्वास समेत जित्दै गयो । जसका कारण एक घर/दुई घर हुँदै सयौँ घर रेट्रोफिट भए र हजारौँ डकर्मी उत्पादन भए । जसले रेट्रोफिट प्रविधिलाई बुझे, विश्वास गरे र घर प्रबलीकरण गरे उनीहरू

खुशी छन् र प्रबलीकरण भएका घरहरू समाजका लागि नमूना पनि बने । कतिपयले रेट्रोफिट गर्नुको साटो पुरानो घर भत्काएकोमा थकथकी पनि माने ।

रेट्रोफिट प्रविधि प्रयोगशालामा परीक्षण गरेर व्यवहारमा ल्याइएको हो । घर रेट्रोफिट गर्दा भूकम्पको बेला सुरक्षित हुन्छ भन्ने कुरा प्रयोगशालाले पुष्टि गरेको छ । तर, गोर्खा भूकम्प पछिको पुनर्निर्माणमा यो प्रविधिले अपेक्षित सफलता हासिल गर्न अझै सकेको छैन । पूर्ण लाभग्राहीलाई ३ लाख र रेट्रोफिट लाभग्राहीलाई १ लाख अनुदान दिँदा यसले द्विविधा सिर्जना गर्‍यो । कम रकमको अनुदानले रेट्रोफिटप्रतिको आकर्षण घटाएको यथार्थ हो । पुनर्निर्माणको ५ वर्षे अभियानमा लाभग्राहीहरूलाई यो प्रविधिका बारेमा पूर्ण रूपमा विश्वास दिलाउन सकिएको छैन । जतिले बुझे उनीहरूले कार्यान्वयन गरे र अहिले ढुक्क भएर बसेका छन् । धेरैको भनाई छ, प्रबलीकरण बारे हामीले ढिला थाहा पायौँ । हो, समयमै रेट्रोफिट प्रविधि गाउँगाउँमा व्यापक गर्न सकेको भए रेट्रोफिटका लाभग्राहीहरू पूर्ण लाभग्राही हुन लोभिने थिएनन् । अझ कतिपयले रेट्रोफिटलाई टालटुल वा मर्मत सम्भार भनेर बुझ्दा कार्यान्वयनमा जटिलता भयो ।

ढिलै सुरु भएर थोरै घर रेट्रोफिट भएपनि जति बने ती नमुनाका रूपमा रहेका छन् । चुनौती जे जस्ता भएपनि आफ्नै आँखा अगाडी छिमेकीको घर रेट्रोफिट भएको देख्दा आंशिक क्षति भएका

घरहरुलाई रेट्रोफिट गर्नु नै उत्तम उपाय हो भन्ने नजिर पुनर्निर्माण अभियानले नै स्थापित गराइदियो । सरकारले पनि सार्वजनिक महत्वका भवनहरु, सिंहदरबार जस्ता ऐतिहासिक भवनहरु, अस्पताल, विद्यालय र अन्य सरकारी संरचनाहरुलाई रेट्रोफिट गर्ने योजना तय गरेको छ । यस्ता संरचना मात्रै होइन अहिले गाउँगाउँमा बनेका हुंगा माटोको घरलाई पनि रेट्रोफिट गर्न सकिन्छ भन्ने विश्वसनीयता वृद्धि भएको छ । घरधनी, स्थानीय तहका प्रतिनिधी लगायतमा विचार परिवर्तन भएको छ । गोर्खा भूकम्पपछिको पुनर्निर्माणमा पनि रेट्रोफिटको अभ्यासलाई तीव्रता नदिइएको भए सायद: रेट्रोफिट नेपाली समाज र जनसमुदायलाई बुझाउन अर्को दशक कुर्नु पर्थ्यो होला । भूकम्प गएका गाउँठाउँसम्म त रेट्रोफिट प्रविधिबारे जानकारी पुगिसकेको छ । बाँकी जिल्लामा पनि यसबारे व्यापक जनचेतना फैलाउनु छ । भूकम्प गएका ३२ जिल्लामा मात्र होइन, देशभरका ७७ ओटै जिल्लामा रहेका

कमजोर घर संरचनालाई रेट्रोफिट गर्दै जानुछ । विश्वास जितेको प्रविधि र तयार भएका जनशक्तिको परिचालन उस्तै गरि नियमित रुपमा गर्दै जानुपर्छ । भूकम्पीय दृष्टिले अति जोखिमपूर्ण देश नेपालमा भूकम्प नआउने भन्ने त छैन । अर्को भूकम्पले भयावह क्षति पुऱ्याउनु अगाडी नै हाम्रा घर संरचनाहरुको प्रबलीकरण भइदिए दुक्कले निदाउन पाइनेछ ।

पुनर्निर्माणमा सामाजिक परिचालन र प्रभाव

२०७२ सालको गोरखा भूकम्पपछि मानिसहरु महिनौसम्म त्रासमै बसे । वृद्धवृद्धासँगै गर्भवती, सुत्केरी र नवजात शिशु भएका परिवारहरु पनि लामो समय त्रिपाल र टहरोमै थिए । भूकम्पबाट भएको भौतिक विनाश त आँखै अगाडि थियो तर सामाजिक र व्यक्तिगत मनस्थिति भन्नु भयावह थियो । ८ लाख बढि भूकम्प प्रभावित परिवारलाई सुरक्षित र दिगो बासको सख्त जरुरी त थियो । तर धेरैले आवश्यकता भएकै बेला घर निर्माण थालनी गर्न सकेका थिएनन् । किनकि उनीहरुमा अलमल थियो, आँट र आत्मविश्वास थिएन । पैसा भएपनि; घर कहिले र कस्तो बनाउने भन्ने निक्यौल गर्न सक्ने अवस्थामा उनीहरु थिएनन् ।

भूकम्प गएको १० महिनापछि आवास पुनर्निर्माणका लागि अनुदान सम्झौता गर्ने काम भयो । पहिलो किस्ता बापत् पचास हजार रुपैया पनि धेरैले पाइसकेका थिए तर घर निर्माणका विधि र प्रविधिबारे अलमल उस्तै थियो, अब सुरक्षित घर बनाउनुपर्छ, बनाउन सकिन्छ भन्ने आत्मबल अभैपनि बढेको थिएन । घर; घरधनीकै नेतृत्वमा तर भूकम्प प्रतिरोधी बनाउनु पर्ने शर्त थियो । घरधनी स्वयम् भन्ने अनेक समस्यासँग जुधिरहेका थिए । यस्तो अवस्थामा भूकम्पले

थिलोथिलो पारेको मानसिकतालाई ढाडसको आवश्यकता थियो । अब घर कसरी बलियो गरी निर्माण गर्ने भन्ने विषयमा जानकारी, सूचनाको जरुरी थियो ।

र आमा नागरिकलाई सामान्य जीवनमा फर्कन सघाउने, सल्लाह सुभाष दिने मान्छेको खाँचो थियो । यी काम पुरा गर्न सामाजिक परिचालन आवश्यक थियो । पाकिस्तानको काश्मिर र भारतको गुजरात लगायतका ठाउँमा भूकम्पपछिको पुनर्निर्माणमा काम गरेको अनुभवले पुनर्निर्माणमा सामाजिक परिचालनको आवश्यकता र महत्वलाई उजागर गरिसकेको थियो ।

समुदायमा सुरक्षित घर निर्माणका लागि पर्याप्त जानकारी थिएन । घरधनीहरूमा सचेतनाको कमी थियो । सरकारले ल्याएका नीति र कार्यक्रमका बारेमा सही ढंगले बुझ्नुपर्ने थियो । किस्तामा अनुदान पाउने कुरा थियो, सम्झौताका कुरा थिए । बैंकमा पुगेर अनुदान बुझ्न नसक्नेहरू थिए । घरलाई आवश्यक पर्ने गुणस्तरीय निर्माण सामग्री जुटाउन नसक्नेहरू थिए । दक्ष कालीगढ पुग्दो गरी थिएनन् । परम्परागत डकर्मीहरूमा भूकम्प प्रतिरोधी निर्माण सम्बन्धी प्रयाप्त ज्ञान थिएन । प्राविधिक विषय डकर्मी र घरधनी दुबैका लागि नौलो थियो । कति लाभग्राही त परिवारमा एकला थिए- घरपरिवारको काम र घर पुनर्निर्माणको काम एकैसाथ गर्न समस्या थियो ।

पुनर्निर्माणमा जसलाई जुन खालको बाधा परेको छ त्यो फुकाउन सघाउनु सामाजिक

परिचालकको मुख्य भूमिका थियो । गाउँगाउँमा खटेका सामाजिक परिचालकहरू यस्ता कैयौँ समस्या समाधानका सारथी बने । उनीहरू जसलाई जुन अवस्थामा भेट्थे त्यही अवस्थामा पुनर्निर्माणका समस्या समाधान गर्ने प्रयत्नमा हरदिन जुटिरहन्थे । लाभग्राहीलाई घर निर्माण सम्बन्धी प्राविधिक कुराको द्विविधा हुदा गाउँगाउँमा खटिएका प्राविधिक समक्ष उनहरूका समस्या पुऱ्याइदिन्थे । प्राविधिकले बुझाउन नसकेका कुरा सामाजिक परिचालकले बुझ्नेगरी बताइदिन्थे । सडक र सूचना प्रविधिका हिसाबले पिछडिएका समुदायमा सूचनाको अभाव थियो । पुनर्निर्माण सम्बन्धी सूचना तथा जानकारीहरूबाट लाभग्राही वञ्चित नहोउन् भन्ने हिसाबले ठाउँ ठाउँमा सूचना सहायता कक्षा नै स्थापना गरी उनीहरूले काम गरे ।

छोटकरीमा भन्नु पर्दा- पुनर्निर्माणमा खटेका सामाजिक परिचालकले आम लाभग्राही र प्राविधिक, लाभग्राही र सरकार तथा सरोकारवालाहरू बीच पुलको काम गरे । पुनर्निर्माणको कामलाई गति दिन गाउँगाउँ पुगेका सामाजिक परिचालकसँग घर नबन्दासम्म लाभग्राहीकै स्तरको दुखकष्ट भोगेको अनुभव छ । घरधनीसँगै बाडीचुडी खाएर, उनीहरूसँगै दुःखसुख र पिरमर्का साटासाट गरेर लाभग्राहीलाई पुनर्निर्माणमा संलग्न गराए । घरधनीकै गुनासा र जिज्ञासाका आधारमा सरसल्लाह दिएर पुनर्निर्माणका लागि उनीहरूलाई उत्प्रेरित गराउने र घर निर्माणका लागि तयार पर्ने काम सामाजिक परिचालन मार्फत भयो । साझा समस्या वा सवालहरूको हकमा गाउँका सबैजनालाई एक ठाउँमा भेला गरेर गरिएका समूहगत छलफल र अभिमुखीकरण गरिए । फरकफरक समस्याका आधारमा व्यक्तिगत परामर्श, घरदैलो कार्यक्रममार्फत निर्माणाधीन काममा अलमल वा त्रुटि भए सुभाब दिने र प्राविधिक निरीक्षणमा सघाउने काम भए । यसबाट घरधनीलाई भूकम्प प्रतिरोधी घर बनाउन उत्प्रेरणा मिल्यो ।

जहाँ अलमल हुँदैन त्यहाँ काम रोकिँदैन भन्ने सिकाई गोरखा भूकम्पपछिको पुनर्निर्माणबाट प्राप्त गर्न सकिन्छ । सामाजिक परिचालन मार्फत गरिएको यिनै क्रियाकलापले गाउँ गाउँमा स्थानीयहरूले घर बनाउन चाहिने आधारभूत ज्ञान प्राप्त गरे । जसले घर बनाउने अभियानलाई तीव्रता दियो । हिजो साँच्चै भूकम्प थग्ने घर बनाउन सकिन्छ र ?' भन्ने मानसिकता भएकाहरू आज 'हामी हाम्रै गाउँठाउँमा उपलब्ध सामग्रीहरूबाटै भूकम्प प्रतिरोधी घर बनाउन सक्छौं' भन्ने मनस्थितिमा रूपान्तरित भएका छन् ।

सामाजिक परिचालनबाट समुदाय मात्र लाभान्वित भएका छैनन् । पुनर्निर्माण अभियानमा परिचालित सामाजिक परिचालकहरूले हाम्रा समुदाय र तीनका विशेषता चिन्ने मौका पाए । हाम्रा ग्रामिण भेगमा हुने निर्माण संस्कार र पद्धति चिन्ने मौका पाए । व्यक्तिगत रूपमा उनीहरूको पनि दक्षता अभिवृद्धि भयो । सामाजिक परिचालन मार्फत गाउँगाउँमा सही सूचना र अत्यावश्यक प्राविधिक जानकारी समयमै नपुगेको भए एकातिर यो गतिमा पुनर्निर्माण सम्पन्न गर्न गाह्रो हुने थियो भने अर्कोतिर सुरक्षित पुनर्निर्माणको सुनिश्चितता पनि हुन सक्दैनथ्यो ।

नेपालको पुनर्निर्माणमा सामाजिक परिचालनको महत्व तथ्यहरूले पुष्टि गरिसकेका छन् । पुनर्निर्माण प्राधिकरणले पुनर्निर्माणको चौथो वर्षमा आएर छोटो समयका लागि ठूलो स्तरमा सामाजिक परिचालकहरूको व्यवस्था गर्‍यो । पुनर्निर्माण सुरु हुँदै गर्दा जसरी ठूलो संख्यामा इन्जिनियर तथा प्राविधिकहरू खटायो त्यसैगरी सामाजिक परिचालकहरू पनि खटाइएको भए पक्कै पनि पुनर्निर्माण अझ प्रभावकारी हुने थियो । यदि भूकम्प प्रभावित हरेक ठाउँमा समयमै सामाजिक परिचालकहरू परिचालन गर्न सकेको भए सबै ठाउँमा सुरक्षित र गुणस्तरीय आवास पुनर्निर्माण अघि बढ्ने पक्का थियो ।

सामाजिक परिचालन केवल पुनर्निर्माण प्रकृत्यामा मात्र होइन विपद् पछिको प्रतिकार्यदेखि पुनर्लाभसम्म जरुरत हुन्छ । भूकम्प वा विपद्पछि प्रभावितहरू विभिन्न प्रकारका मनोसामाजिक समस्यामा रहेका हुन सक्छन् । उनीहरूलाई त्रिसित मनस्थितिबाट बाहिर ल्याउन जरुरी हुन्छ । अहिले दक्षता अभिवृद्धि गरेका सामाजिक परिचालक भविष्यमा व्यहोर्नुपर्ने विपद्पछिको प्रतिकार्य, पुनर्निर्माण र पुनर्लाभसम्म काम गर्न सक्नेछन् । पुनर्निर्माणको दौरान कसिलो अनुभव बटुलेका दक्ष सामाजिक परिचालकहरूको एक ठूलो समूह तयार भएको छ । जुन भावी दिनमा विपद् जोखिम व्यावस्थापनका लागि पनि अति उपयोगी बन्नेछन् ।

पुनर्निर्माणमा लाभान्वित भएका जोखियुक्त परिवार

गोर्खा भूकम्पले १ मिनेटको समयमा करीब ८ लाख घरसंरचना एकैसाथ लडाइदियो । के गरिव, के धनी सबैको घरमा उस्तै क्षति पुऱ्यायो, कसैलाई काखा र कसैलाई पाखा गरेन । केवल कमजोर संरचना लडाइदियो, बलियो संरचनाहरु बचे । ती लडेका संरचना उठाउनका लागि पुनर्निर्माण भइरहेको छ । एकैसाथ लडे जस्तै गरेर सबैको घर एकैसाथ उठ्न सकेन । कारण: कसैसँग पैसा थिएन, कसैसँग शीप थिएन, कसैसँग सामर्थ्य थिएन त कसैलाई विभिन्न खालका समस्या आइलागे ।

घर नहुँदाको पीडा सबैलाई उस्तै थियो, घरको खाँचो सबैलाई उस्तै उस्तै थियो । अझ बढी जो वृद्धवृद्धा छन्, जसको परिवारमा साहारा कोही छैनन्, जो टुहुरो छन् - एकल छन् र शारीरिक तथा मानसिक रूपमा असक्त छन्, उनीहरुलाई अझ बढी खाँचो थियो घरको । गोर्खा भूकम्प पछिको पुनर्निर्माण ओनर ड्रिभन अप्रोच अर्थात आफ्नो घर आफै बनाउने नीतिका आधारमा अगाडी बढ्यो । जसका लागि सुरक्षित पुनर्निर्माणमा जोड दिदै केही आर्थिक र पूर्ण रूपमा प्राविधिक सहयोग गर्ने निर्णय सरकारले लियो । यस्तो सहयोग पाएपछि सक्नेले समयमै घर बनाए, नसक्नेहरु पछि परे ।

नुवाकोट जिल्लास्थित शिवपुरी गाउँपालिका ४ सिक्रेका लाटो तामाङ, उमेर ८५ वर्ष । हिडडुल गर्न लठ्ठीको सहारा चाहिन्छ, बोल्न सक्दैनन् । त्यहीमाथि परिवारमा एकलो बनेका यिनी तीन वर्षसम्म त्रिपालमै बसे । घरै बनाइदिने सरकारको नीति नभएका कारण उनलाई आफ्ना आफन्त र मनकारीहरुले सहयोग गरे । सक्नेहरुले

१०/२० हजार दिए, नसक्नेले ज्यामी सहयोग गरे, केहीले मान्छे जुटाउने काम गरे र अन्ततः बन्नै नसक्ने घर पनि सम्पन्न भयो। एनसेट बलियो घर कार्यक्रमको कार्यगत तालिम अन्तर्गत घर निर्माण सम्पन्न भएपछि लाटो तामाङ आज खुशी छन्।

काभ्रेपलान्चोक स्थायी ठेगाना भएकी एकल महिला, सुनकुमारी तामाङ। उमेर ८८ वर्ष भयो। गोर्खा भूकम्पले उनको घरमा पनि पूर्ण रुपमा क्षति गरायो। बुढ्यौली शरीर काँपिरहन्छ, सानो सामान उठाउने मेसो पनि पाउँदैन हातले। हिडडुल गर्न लौरोकै सहारा चाहिन्छ। भूकम्प भएको पाँचपाँच वर्षसम्म टहरामै बिताइन्। हिउँद र वर्षाले यो बुढ्यौली ज्यानलाई कम्ताको सास्ती दिएन। पाँच वर्ष पछि बल्ल सरकारको आँखा पर्यो र घर बन्यो।

दोलखा माभी गाउँकी १२ वर्षीया एलिना माभी। गोर्खा भूकम्प अघि बुवा गुमाइन्, गोर्खा भूकम्पमा घर गुमाइन्, भूकम्प गएको केही समयमै आमा गुमाइन्। गुमेको अभिभावकत्व फर्काउन सक्ने कुरै भएन, घर चाहिँ बनाउनु पर्छ भन्ने लाग्यो। तर, अट्टै थिएन।

यही बेला एनसेट बलियो घर कार्यक्रमको कार्यगत तालिममार्फत उनको घर निर्माण भयो। पुनर्निर्मित उनको घरमा पुनर्निर्माण प्राधिकरणका प्रमुख कार्यकारी अधिकृत सुशील ज्ञवाली र अमेरिकी राजदूत ज्यान्डि बेरी पनि पुगे। उनलाई

हौसला दिए। यस्तै, गोर्खा भूकम्पले बुबा, आमा र दाजु सबै गुमाएकी धादिङ सेम्जोडकी १५ वर्षीया सोनिया तामाङ। अभिभावक विहिन उनी विहे गरिसकेकी माइली दिदी र भिनाजुसँग बसिन्। लाभग्राही सूचीमा आफ्नै नाम पत्रो तर घर बनाउन सक्ने कुरै थिएन।

पछि बलियो घर कार्यक्रमले कार्यगत तालिम मार्फत उनको घर बनाइदियो। घरमा उनको खासै लगानी परेन, यही घर बन्दै गर्दा ६ जना अरु महिला डकमीहरु पनि उत्पादन भए। आज नयाँ घरमा सुनौलो भविष्यको रेखा कोर्दै दिन काट्दैछिन् - सोनिया तामाङ। पुनर्निर्माण सकिँदै गर्दा आज अभिभावक नहुने टुहुरा बालबालिकाहरुले पनि सुरक्षित घर पाएका छन्। दुर्घटनामा परि घाइते भएका दोलखा लादुकका टपेन्द्र खत्रीको जिन्दगीको सहारा नै

यो बैशाखी । परिवारमा साथ दिने कोही छैन ।
दैनिक गुजारा नै कसैको दयामा चलेको उनका
लागि नयाँ घर अर्थात भूकम्प प्रतिरोधी घर
बनाउने कुरा एकादेशको कथा जस्तो थियो ।

तर, सोच्दै नसोचेको सहयोग पाए । घर कथामा
होइन, वास्तविकता मै पाए - त्यो पनि आफूले
सोचेको भन्दा अझ बलियो । नुवाकोट
थानापतिका रामशरण पाण्डे, उनको हिडडुल गर्ने
सहारा नै ह्वीलचियर । बस्ने घर नहुँदा उनलाई
हिउँदवर्खा कम्ता सास्ती भएन । उनको घर पनि
पुनर्निर्माण भएको छ । घर बलियो त छँदैछ, सँगै
अपांगमैत्री पनि बनेको छ ।

काठमाडौं कागेश्वरी मनोहराका वृद्ध गंगाप्रसाद तिमिल्सिना र उनीका श्रीमतीको व्यथा भने अलि फरक छ ।
पुनर्निर्माणको महाअभियान सकिन लाग्यो तर घर बस्ने कुनै छाँटकाँट नै छैन । गोर्खा भूकम्पले बस्ने नसक्ने गरि
भत्काएको यही घरमा त्रिपाल र जस्ताले बारेर उनीहरू बस्छन् । केही यस्ता लाभग्राही छन् जो परिवारका कारण,
समाजका कारण वा राज्यले सम्बोधन गर्न नसकेका कारण टहरामै वा जोखिमपूर्ण घरमै बस्न बाध्य छन् । निजी
आवास पुनर्निर्माणका लागि सरकारले उपलब्ध गराएको आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोगमा घर बनाउन
नसक्नेहरूका लागि सरकारले थप ५० हजार रुपैयाँ अनुदान उपलब्ध गराउने निर्णय गर्‍यो । सो सहयोग पाएपछि
थप केहीले घर निर्माण गर्न सके । तर, यो नै काफी भने अझै भएन ।

ढिलै भएपनि ६५ वर्ष नाघेकी एकल महिला, ७० वर्ष नाघेका जेष्ठ नागरिक, १६ वर्ष मुनिका अनाथ बालबालिका
अनि नेपाल सरकारबाट अपाङ्गताको परिचयपत्र पाएका व्यक्तिहरूलाई सरकारले जोखिमयुक्त वर्गमा राखि सहयोग
उपलब्ध गरायो । जसका कारण नसक्नेहरू पनि छानामुनि आउन सके भने पुनर्निर्माण समयमै सम्पन्न गर्न पनि
सहयोग पुग्यो । तथापी, भूकम्प वा यस्तै खाले अन्य विपद्मा जोखिमयुक्त वर्गका लागि सरकारले फरक नीति
लिनुपर्छ र उनीहरूलाई प्राथमिकतामा राखि आवास पुनर्निर्माण गरिदिनुपर्छ भन्ने सिकाइ यो बीचमा भएको छ । र
त्यस्ता परिवारका समस्या बेलैमा पहिचान हुन र सिघ्रताका साथ सम्बोधन हुन जरुरी छ ।

NSET

Earthquake Safe Communities in Nepal

भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज-नेपाल

घर-६५, CR-१३, सैबु आवास, भैसेपाटी

ललितपुर महानगरपालिका-२५, नेपाल

पो.व. नं. १३७७५, काठमाडौं, नेपाल

फोन नं.: (९७७-१) ५५९१०००, फ्याक्स नं.: (९७७-१) ५५९२६९२

इ-मेल: nset@nset.org.np, वेब साइट: www.nset.org.np